

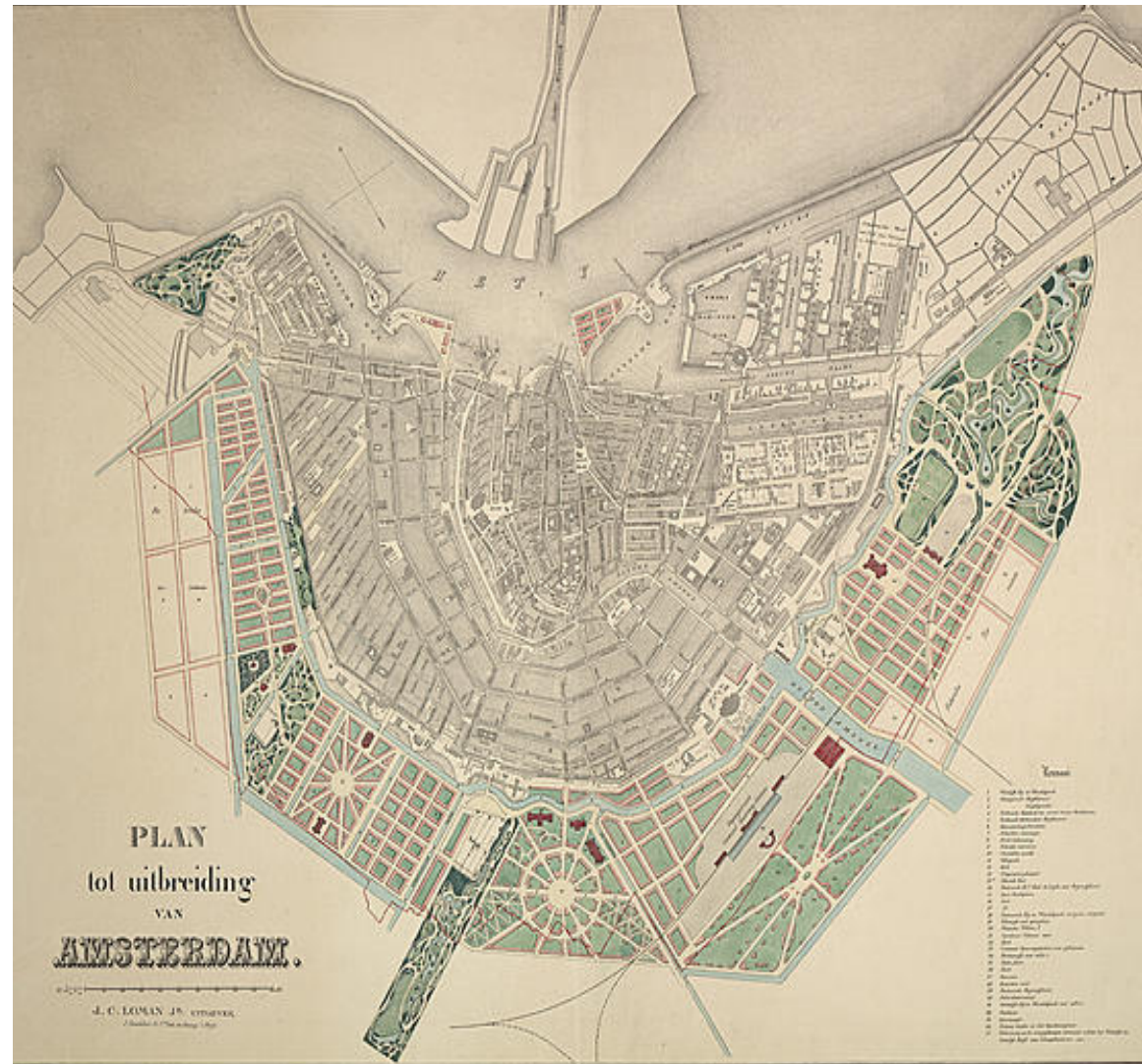
Katholiek Amsterdam

1853-1900

Indeling

Deel 1	Amsterdam
Deel 2	Katholieke emancipatie
Deel 3	Katholieke kunst
Deel 4	Nieuwe kerken

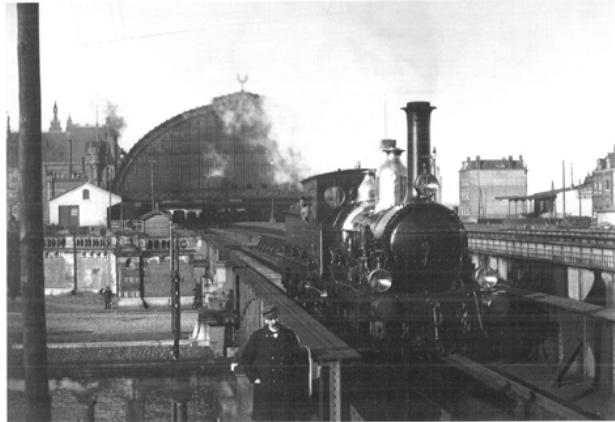
Deel 1 Amsterdam

Amsterdam

- Het inwoneraantal van Amsterdam van 240.000 dat in 1735 werd bereikt, lag in 1811/1815 op ongeveer 180.000, een aantal vergelijkbaar met dat in 1655. Er was alom sprake van verkrotting. Zo telde Amsterdam in 1858 maar liefst 23.635 bewoonde kelders.
- Gedurende de tweede helft van de 19^e eeuw komt een einde aan de stagnatie van de ontwikkeling van Amsterdam. Het aantal inwoners groeit gestaag, van 183.000 inwoners in 1815, naar 206.000 in 1825, naar 243.000 in 1860 en 264.000 in 1870. Daarna groeit de bevolking nog sneller door naar ruim 500.000 in 1899.

Amsterdam

Stadswallen en bolwerken werden afgebroken toen de stad in 1814 haar status van vestingstad verloor. De stad werd beter ontsloten door de aanleg van nieuwe infrastructuur, zoals het in 1824 geopende Noordhollandsch kanaal, het Oosterdok, het Westerdok en het Entrepotdok en de aanleg van spoorwegen naar Haarlem, Utrecht en Arnhem in de jaren veertig van de 19^e eeuw. Er kwam nieuwe ruimte beschikbaar voor industriële activiteiten en recreatie. Het verschil tussen de stad en het omliggende land verdween steeds meer. Linksboven: een locomotief rijdt over de brug aan de oostkant van het Centraal Station.

Linksonder: de Prins Hendrikkade met het Centraal Station de nieuwe Sint-Nicolaaskerk. De telefoondraden zijn langs

Amsterdam

- Op de vroegere bolwerken werden fabrieken gebouwd, een kazerne, een gevangenis. Daaromheen kwam een ring te liggen met de Nassaukade (1879), de Stadhouderskade (1872) en de Mauritskade (1880). Er werden plannen ontwikkeld om het gebied buiten de stadswallen te gebruiken voor woningbouw, industrie en parken. De bevolking steeg van ongeveer 228.000 inwoners in 1850 tot 310.000 inwoners in 1880. De bevolking zou doorgroeien tot 520.000 in 1900 en 757.000 in 1930.
- Het eerste plan was het Van Niftrik plan uit 1866. In een ring rond de stad, zouden voor verschillende sociale lagen nieuwe wijken gebouwd worden met veel plantsoenen en wandelparken. Het plan werd echter door het stadsbestuur verworpen. In 1875-1876 kwam er het plan Kalff dat in 1877 wel door het stadsbestuur werd goedgekeurd. In die tijd waren al de eerste particuliere initiatieven genomen. Zo was onder leiding van Van Eeghen het gebied van het Vondelpark aangekocht om er een park aan te leggen. Delen van het gebied, zoals de Van Eeghenstraat en de P.C. Hooftstraat, werden verkocht als bouwterrein voor duurdere woningen. Ook andere particulieren begonnen grond aan te kopen om woonwijken te ontwikkelen. Zo ontstonden De Pijp, de Kinkerbuurt en de Spaarndammerbuurt. Om de nieuwe wijken binnen de stad te trekken, werd in 1896 een groot deel van Nieuwer-Amstel bij Amsterdam getrokken. Met de tram werden de nieuwe buitenwijken met het centrum verbonden. De 19^e eeuwse ring, die grotendeels is gebouwd volgens het plan Kalff, was aan het begin van de 20ste eeuw af.

Amsterdam

- Het multireligieuze Amsterdam bestond rond 1850 voor ongeveer de helft uit hervormden, voor 11% uit joden, voor 22% uit katholieken en voor 13% uit lutheranen. Elk van de kerkgemeenschappen had nog steeds eigen voorzieningen voor armen en wezen. Daar kwamen in de tweede helft van de 19^e eeuw voorzieningen voor gezondheidszorg en onderwijs bij. De toename van het aantal katholieken vloeide voornamelijk uit geboren Amsterdammers voort. Veel katholieken behoorden tot de Amsterdamse middenstand en waren als zelfstandige ambachtslieden actief.
- Daarnaast was er immigratie vanuit het Rijnland en Westfalen en andere katholieke delen van Nederland en Duitsland. Welgestelde textielhandelaars uit Westfalen begonnen zich in de 18^e en de 19^e eeuw in Amsterdam te vestigen. Zij werden snel opgenomen in de katholieke elite. Uit deze Westfaalse immigratie kwamen veel in het katholieke leven van die en latere tijden bekende Amsterdamse gegoede katholieke families voort, waaronder Klönne, Hafkenscheid, Tepe, Cramer, Alberdingk Thijm, Van Ogtrop, Sinkel, Dreesmann, Erftemeyer, Stulemeyer, Schmedding, Moormann, Ten Hulscher, Schrant, Wap, Russcheblatt, Aengenent, Van Cranenburgh, Möller, Brenninkmeyer, Sträter, Roothaan, Schweitzer en Rohling.

Amsterdam

Palingoproer in 1886, waarbij met scherp werd geschoten. Er vielen daarbij 26 doden.

In de tweede helft van de 19^e eeuw deden het Communisme en het socialisme hun intrede in de geschiedenis. Dit leidde tot geloofsafval. De gevolgen raakten de protestanten vroeger dan de katholieken, maar ook de katholieke kerk baarde de secularisering zorgen. Om de Amsterdamse parochies te ondersteunen, gaf de internuntius Belgrado aan de Redemptoristen toestemming om aan de Keizersgracht een hulpkerk te bouwen, die zich zou richten op Amsterdamse katholieke zielen die zelfs met Pasen niet ter communie gingen. De eveneens door Redemptoristen opgerichte Congregatie der Heilige Familie, de Vincentiusvereniging en andere sociale katholieke verenigingen en congregaties moesten een tegenwicht vormen en de

Deel 2 Katholieke emancipatie

Katholieke emancipatie

- De scheiding van kerk en staat, die in 1848 plaatsvond, het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 en de emancipatie van een katholieke middenklasse vormden de basis voor de ontwikkeling van de katholieke zuil. Het Rijke Roomse Leven is de aanduiding voor de periode van 1880 tot 1960, waarin door het benadrukken van katholieke identiteit, door de gerichtheid op Rome, en dankzij een rijke liturgie, de katholieke cultuur een grote bloei beleefde.

Katholiek emancipatie – kerkelijke organisatie in Amsterdam

- In Amsterdam kwamen er in 1856 negen parochies binnen de veste en twee daarbuiten. De overige kerken werden hulpkerken. Amsterdam kreeg zo zeven hulpkerken, vijf voor specifieke parochies en de Begijnhof en Keizersgrachtkerk voor de gehele stad.
- Het overheidstoezicht op de kerkprovincie was in de wet op de kerkgenootschappen geregeld. Openbare manifestatie van de kerk, zoals processies, waren op grond van die wet in beginsel verboden. Processies mochten alleen buiten gehouden worden waar dat eerder al toegelaten was. In het bisdom Haarlem was zo tot de afschaffing van het processieverbod in 1983 alleen de processie van Laren mogelijk.

Katholiek emancipatie – kerkelijke organisatie in Amsterdam

Kerk	Status	Locatie
De Boom		Kalverstraat
Mozes en Aaron (Antonius van Padua)	Parochiekerk	
Stadhuis van Hoorn (Dominicuskerk)	Parochiekerk	Spuistraat
De Duif (Willibrordus binnen de Veste)	Parochiekerk	
Franse Kerk (Petrus en Pauluskerk)	Parochiekerk	
Posthoorn		
Het Haantje (Nicolaas binnen de Veste)	Parochiekerk	
De Krijtberg		
De Zaaier		
De Papegaai (Jozefkerk)	Hulpkerk van de Franse Kerk	Kalverstraat
Begijnhofkapel	Hulpkerk voor de gehele stad	Begijnhof
Onze Lieve Vrouwekerk	Hulpkerk voor de gehele stad	Keizersgracht
Het Torentje (Thomas van Aquino)	Hulpkerk van Stadhuis van Hoorn	
De Star		
Pauwentuin (Willibrordus buiten de Veste)	Parochiekerk	Rustenburgerpad

In het bisdom Haarlem werden zestien dekenaten gevormd, waaronder Amsterdam, Ouderkerk, Haarlem en Purmerend. In Amsterdam kwamen er in 1856 negen parochies binnen de veste (zie boven) en twee daarbuiten.

Katholieke emancipatie – kerkelijke organisatie

Boven: de kathedraal van Sint Bavo aan de Leidse vaart in Haarlem. De torens aan de voorgevel zijn nog niet gebouwd. De nieuwe kathedraal werd op zondag 25 februari 1906 in gebruik genomen met een Sacramentsprocessie. De kerk was een toonbeeld van de rond 1900 heersende algemene devoties.

Katholieke emancipatie – kerkelijke organisatie

- Nadat de pogingen van de Oude Clerezij om tot verzoening te komen met de rooms-katholieke kerk in de tweede helft van de 18e eeuw gestrand waren, groeiden beide kerken steeds verder uiteen. Door het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie kwamen er twee bisschoppen van Haarlem en Utrecht.
- Ook in de leer ontstaan er steeds meer verschillen. De afkondiging van de leer van de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd Maria als dogma in 1854 door Pius IX wordt door de Clerezij afgewezen. Voor het Eerste Vaticaanse Concilie werden de bisschoppen van de Clerezij niet uitgenodigd. De afkondiging daarin van de onfeilbaarheid en het universele primaat van de paus in 1870 leidde tot een toenadering van Duitse katholieken die deze leer niet wilden aanvaarden en de Clerezij. Na hun excommunicatie wijdde de Utrechtse bisschop Loos (1813-1873) enkele geestelijken voor de Duitse oud-katholieken. De Duitse oud-katholieke geestelijke Jozef Reinkens werd, samen met Casparus Rinkel, elect van Haarlem, op 10 augustus 1873 in Rotterdam door de bisschop van Deventer, Herman Heykamp, tot bisschop gewijd. Tijdens een conferentie in 1889 werd de Unie van Utrecht opgericht, die de Duitse en Zwitserse oud-katholieken met de Clerezij verenigde. Vanaf dan werd niet langer van de Oud-Bisschoppelijke Clerezij gesproken maar van de Oud-Katholieke kerk van Nederland.

Katholieke emancipatie – Stille Omgang

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd op veel plaatsen weer processies geïntroduceerd. Met de komst van pastoor Steins Bisschop als nieuwe rector van het Begijnhof herleeft in 1840, kort voor het vijfde eeuwfeest ook de aandacht voor het Heilig Mirakel. Boven: processielied ter ere van het vijfde eeuwfeest. In 1881 wordt een nieuw initiatief genomen door Joseph Lousberg en de textielhandelaar Carel Elsenburg dat verband houdt met het Heilig Sacrament. Zij richten, na herontdekking van de route door rector Klönne, het Gezelschap van de Stille Omgang op om de Sacramentsprocessie tijdens de Vasten nieuw leven in te blazen.

Katholieke emancipatie – Stille Omgang

Stille Omgangen hadden al in de 17^e en 18^e eeuw plaatsgevonden. Katholieken trokken dan individueel of in kleine groepjes ingetogen langs de oude processieroutes van door de alteratie. Op deze wijze werd voorkomen dat het processieverbod werd overtreden. De Stille Omgang was derhalve een opvolger van de processies ter ere van het H. Sacrament van Mirakel van Amsterdam. In 1895 liepen al ongeveer duizend zwijgende pelgrims deze processie 's nachts na.

Katholieke emancipatie – bedevaarten

Aan het einde van de 19^e eeuw ontstonden door heel Nederland vele broederschappen die zich op bedevaarten richtten. Kevelaer was de belangrijkste bedevaart.

Daarnaast waren er de nieuwe bedevaartsoorden boven de grote rivieren, zoals Brielle, Heiloo, Dokkum en Amsterdam. Ook naar Vinkeveen ontstond een bedevaart die met platte schuiten met overkapping werd gehouden naar een kleine Lourdesgrot.

Linksboven: processie in Vinkeveen met voorop een Franciscaan en daarachter het processiekruis.

Linksonder: versierde trekschuiten in Vinkeveen. De bedevaarten

werden door de pastoor van Antonius van Padua in

Katholieke emancipatie

In de periode van maatschappelijke emancipatie hadden Nederlandse katholieken een hechte band met de wereldkerk en de Paus. Ze werden wel 'Roomser dan de paus' genoemd. Audiëntie bij paus Leo XII van mgr. Bottemanne en een aantal te Rome verblijvende katholieken, schilderij van Jan Dunselman, 1885. Links van de paus staan onder andere v.l.n.r. Bottemanne (bisschop van Haarlem), Eijgenraam (rector van het Maagdenhuis, Amsterdam) en de schilder Dunselman.

Katholieke emancipatie

*Aan U, o Koning der
eeuwen,
aan U blijft de zegekroon.
Onsterf'lijk schittert Uw
glorie door alle haat en
hoon!
De volkeren verdwijnen,
maar luider klinkt het lied:
De wereldzon blijft
schijnen, haar glansen
sterven niet! Hoor!
Juub'lend naderen
d'eeuwen met psalmen vol
hoger gloed, in brede
koren weerklinkende
Koning huld' en groet!
Hoe schateren hun
zangen, langs aard' en
luchtgebied: De Koning*

Een van de eerste katholieke manifestaties in Nederland vond in Amsterdam op 21 juni 1871 plaats. Het was de Parkbijeenkomst ter gelegenheid van het zilveren jubileum van paus Pius IX. Dit feest in de Parkzaal ter ere van de paus werd bezocht door vele katholieke notabelen en was één van de eerste openbare manifestaties van het katholicisme in de daarvoor versierde straten van Amsterdam. De bijeenkomst was een massale steunbetuiging aan Pius IX die even daarvoor de Kerkelijke Staat had verloren. Voor deze bijeenkomst kwam op tekst van de Nederlandse priester-politicus Herman Schaepman en op muziek van Johannes Verhulst tot stand (links). Er werd o.a. gesproken door het kamerlid Carel van Nispen tot Sevenaer, de bekeerling Herman des Amorie van der Hoeven, Herman Schaepman, Alberdingk

Katholieke emancipatie

Toen de kerkelijke staat werd bedreigd door Italiaanse republikeinen, deed paus Pius IX in 1858 een oproep om haar te verdedigen. Bij de verdediging van de kerkelijke staat vormde een groep van ruim 3.000 Nederlanders een belangrijk deel van het regiment *Zuavi Pontifici* ("Zouaven"). De Nederlandse vrijwilligers gingen eerst naar Amsterdam, het aanmeldpunt, en vervolgens naar Oudenbosch. De pastoor van Oudenbosch, Hellemons, bijgenaamd de zouaven-pastoor, bood een groot aantal van hen onderdak in het *Pensionaat Saint Louis* om daar voor uitzending naar Rome een eerste oefening te ondergaan. Daarna vertrokken ze per trein naar Marseille. Onder de Zouaven bevonden zich 279 geboren Amsterdammers.

Katholieke emancipatie

- Op 18 december 1869 werden alle bisschoppen naar Rome geroepen voor het Eerste Vaticaans Concilie (1869-1870). Ook de bisschop van Haarlem, Wilmer, nam deel aan het Concilie. Het was het eerste algemeen concilie van de kerk na het concilie van Trente. Tijdens dit concilie werd op 18 juli 1870 de pauselijke onfeilbaarheid afgekondigd, die de eenheid van de katholieke kerk versterkte. Het dogma houdt in dat de paus, als opvolger van Petrus, krachtens zijn eigen gezag en niet krachtens instemming van de Kerk, in geloof- en zedenzaken een uitspraak kan doen. Binnen de kerk zorgde het concilie voor een grote devotie van leken tot het pontificaat.

Katholieke emancipatie

- Devoties speelden aan het einde van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw een belangrijke rol bij het organiseren van de katholieken. In 1899 wijdde paus Leo XIII de gehele wereld bijvoorbeeld aan het Heilig Hart van Jezus. Dat leidde tot het plaatsen van H. Hartbeelden voor kerken en H. Hartprocessies door het hele land. Ook de oprichting van afdelingen van de broederschap der H. Familie zorgde voor een organisatie van katholieken op het niveau van parochies. Vele duizenden Nederlandse katholieken werden in de tweede helft van de 19^e eeuw lid van dergelijke broederschappen, die ook in de Amsterdamse parochies ingang vonden.

Katholieke emancipatie - politiek

- De katholieke voorman Mgr. Herman Schaepman (1844-1903) werd in 1880 in de Kamer gekozen als afgevaardigde. In die tijd waren de uitbreiding van het kiesrecht en de schoolpolitiek belangrijke onderwerpen. Toen in 1891 paus Leo XIII in zijn encycliek Rerum Novarum de uitwassen van het socialisme en het liberalisme aan de kaak stelde, werd ook de basis gelegd voor een katholieke sociale politiek.
- In 1883 besliste Schaepman dat er een katholieke partij moest komen. Uiteindelijk slaagde hij er pas in 1896 in om alle kiesverenigingen onder één leiding en één programma te stellen. Het duurt vervolgens nog tot 1897 voordat de eerste katholieke partij, de R.K. Staatspartij daadwerkelijk wordt opgericht. Bij de verkiezingen van 1901 werden 35 liberalen, 23 katholieken, 35 protestanten en 7 socialisten in de Tweede Kamer verkozen. De katholieken waren zo een politieke macht geworden. Behalve op politiek gebied ontstonden ook op andere maatschappelijke gebieden katholieke organisaties, die de katholieke zuil zouden vormen.

Katholieke emancipatie – seminaries

- Rond 1900 is er sprake van een opmerkelijke expansie van het aantal opleidingen voor priesters. In de periode tussen 1875 en 1905 valt de eerste golf waar te nemen: het aantal officiële kleinseminaries steeg van 5 tot 17, het aantal grootseminaries van 15 tot 31. Deze toename kwam op rekening van de reguliere geestelijkheid (de orden en congregaties). Deze uitbreiding leidde tot een forse stijging van het aantal priesterwijdingen. Ook het aantal vrouwelijke religieuzen nam sterk toe. In het aan paus Leo XIII aangeboden feestboek Neerlandia Catholica werden in 1853 1.850 zusters geteld; in 1888 waren dat er 9.280.

Katholieke emancipatie - schoolstrijd

- In 1889 kwam door een politiek verbond van katholieken en protestanten de eerste wet tot stand die voorzag in een subsidiering van het bijzondere onderwijs door de overheid.
- Op de congregaties werd een beroep gedaan om het katholieke onderwijs over geheel Nederland te spreiden. De congregaties gingen zich steeds meer op onderwijs richten, niet alleen meer voor de armen maar ook voor de katholieke middenklasse door het stichten van burgerscholen, pensionaten en tussenscholen. Het sociale motief maakte plaats voor het katholieke motief.

Katholieke emancipatie - missie

- Met het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie begon ook de belangrijke Nederlandse bijdrage aan de missionering van Afrika, Azië en Amerika. De Jezuïeten (1859) namen de missie in Indië op zich, de Redemptoristen (1865) de missie in Suriname en de Dominicanen (1869) de missie op de Nederlandse Antillen.
- Ook de vele zuster- en broedercongregaties leverden hun bijdrage in de missie op het gebied van zorg en onderwijs. De Ursulinen (1885) en de broeders van Oudenbosch (1862) bijvoorbeeld richtten zich op Indië, en de zusters van Roosendaal en de broeders van Tilburg op de Nederlandse koloniën in Amerika.
- Voormalige zoeaven meldden zich aan voor de bescherming van de eerste expeditie van missionarissen in Afrika.

Katholieke emancipatie - missie

Door zijn preken groeide Hafkenscheid uit tot een legendarische volkspatroon, wiens beeltenis in volksprenten, koekplanken, bidprentjes, pijpenkoppen en tabaks-dozen in huiskamers te vinden was. Geestelijken moesten concurreren om hem

Links: de Redemptorist pater Bernard Hafkenscheid ging naar de Verenigde Staten. In mei 1845 kwam hij voor het eerst in New York aan. Hij gaf onder andere missies in het Duits in Baltimore, een stad aan de Amerikaanse Oostkust met relatief veel katholieken. Hij maakte van daaruit zeven grote reizen door de Verenigde Staten waarbij hij in het Frans en in het Duits preekte. In 1850 werd hij in een vergadering van de Redemptoristen in de Franse Elzas tot provinciaal van de Redemptoristen in Amerika gekozen. Een jaar later vertrok hij weer naar New York. Hij preekte er tot eind 1853 op tal van plaatsen. In 1855 kwam hij terug naar Europa, waar hij eind mei 1865 in het klooster van de Redemptoristen in Wittem overleed, nadat hij in het nabij-

Katholieke emancipatie - missie

De belangrijkste missionaris onder de Nederlandse Redemptoristen was Petrus Donders (1809-1887). In 1842 vertrok hij naar Suriname. Priesters werden door de eigenaren van de plantages, waar de slaven vaak slecht behandeld werden, geweerd. In de oerwouden was nog nooit een missionaris tot de indianen doorgedrongen. Donders werd benoemd tot kapelaan in Paramaribo. Vanuit Paramaribo begon hij de plantages te bezoeken. Hem werd de melaatsenkolonie Batavia toegewezen, een verlaten plantage aan de Coppename rivier. Daar heeft hij 27 jaar lang gewoond en gewerkt. Na zijn overlijden werd zijn herinnering in ere gehouden door de Surinaamse katholieke gemeenschap in Suriname, maar ook in Amsterdam in de Onze Lieve Vrouwe-kerk (links), de voormalige Redemptoristenkerk aan de Keizersgracht. Op 22 mei 1988 is

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

- Amsterdam ontbrak het in het begin van de 19^e eeuw aan de welvaart waarvoor het in de 17^e en 18^e eeuw beroemd was. Er waren vele wijken waar Amsterdammers in krotten woonden, zoals in de Jordaan, het Noordschebos, 't Hol bij de Nieuwezijds Voorburgwal, het Hemelrijk bij de Oude Kerk, de Lastage, de Jodenhoek en de eilanden. De stad werd regelmatig geteisterd door cholera en andere besmettelijke ziektes.
- Met de katholieke emancipatie nam het liefdewerk een belangrijke vlucht. De diverse congregaties speelden daarbij naast de reeds bestaande organisaties, zoals het R.C. Oude Armenkantoor, een belangrijke rol. Zij streefden in hun liefdewerk naar een bevordering van het geloof en de versterking van de positie van de katholieke gemeenschap. Aanvankelijk moesten ze daarbij rekening houden met verzet van protestanten en het stadsbestuur. Geleidelijk wordt het pleit echter ten gunste van hen beslecht. In 1855 wordt het Algemeen Reglement voor de Besturen der parochiale en andere katholieke instellingen in het Bisdom Haarlem aangenomen, waarmee de instellingen onder de supervisie van de bisschop van Haarlem komen.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Herengracht 174-196 (v.r.n.l.), gezien vanaf de Warmoesgracht (nu Raadhuisstraat). Rechts op nr 182 het Rooms-katholiek Gesticht voor Liefdadigheid.

Katholieke emancipatie -

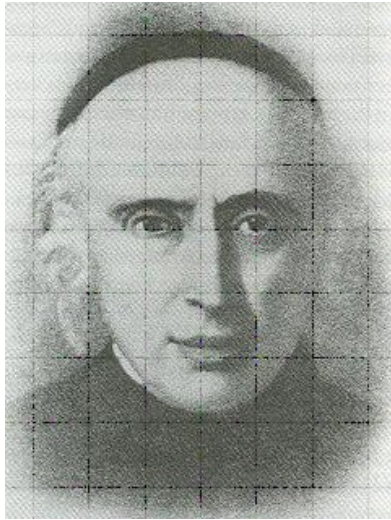
armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Christus zegent de kinderen, schilderij (1889) van C.F. Philippeau. Dit schilderij is afkomstig uit het Amsterdamse Maagdenhuis. Op het schilderij zijn twee meisjes zichtbaar in de dracht van de Amsterdamse katholieke weesmeisjes. Behalve de twee wezen zijn nog andere behoeftigen te zien, zoals een gewonde soldaat, een gevangene, een blinde, een zieke, een waanzinnige, een moeder met een dood kind, een weduwe en bejaarden.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Pater Arnold Frentrop (links), een Amsterdamse Jezuïet verbonden aan De Krijtberg, stond in 1841 aan de wieg van de Vereeniging tot Weldadigheid van den Allerheiligsten Verlosser. Frentrop stond een liefdadigheidsvereniging voor ogen, die op termijn katholieken politiek zou kunnen organiseren. Samen met de Amsterdamse arts Willem Cramer, de bankier Van Cranenburgh en de heren Wilde, Henrichs, Koedijk, Van Dam, J.F. Alberdingk Thijm, Hafkenscheid en een broer van Cramer werd de Vereeniging tot Weldadigheid opgericht. Kort daarop traden ook de kantonrechter Van Romunde, Frans Lurasco en de pastoor van de Posthoorn, Henricus Hoek, toe. De vereniging richtte zich op de liefdadigheid in Amsterdam (van de politieke ambities van Frentrop kwam niets terecht). In 1841 werden tegelijk enkele dames-bestuurderessen verzocht om aan armen werk te verschaffen, aalmoezen uit te reiken en

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Behalve de Vereeniging tot Weldadigheid richtten zich ook andere katholieke verenigingen op armenzorg, ziekenzorg en onderwijs. Een daarvan is de Vereniging van Sint Vincentius a Paulo, die in 1846 werd gesticht. Het lidmaatschap was in principe voorbehouden aan mannelijke leken van onbesproken gedrag. Priesters waren welkom als werkend lid, maar men vond het niet wenselijk dat zij bestuurs- of erefuncties bekleedden. Vrouwen waren van lidmaatschap uitgesloten, want het werk dat verricht moest worden en de omstandigheden waarin dat moest geschieden, achtte men voor dames niet geschikt.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Door de Vincentius verenigingen zijn in Amsterdam vele (Vincentius) scholen gesticht:

St. Vincentiusschool,
Oostenburgergracht 17

St. Vincentiusschool, Halmaheirastraat 30

Sint Vincentiusschool, Nieuwe Leliestraat 169

St. Vincentiusschool, Alberdingk Thijmstraat 19

St Vincentiusschool, Eerste Keucheniusstraat

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Kenmerkend voor de tweede helft van de 19e eeuw zijn de vele devoties. Heiligenverering, litanieën, rozenkrans, broederschappen, congregaties, Derde Orde en devotiekapellen zijn daarvan voorbeelden. Gezin, kerk en school gingen een eenheid vormen, waarbij de aarts-broederschap der Heilige Familie in veel Amsterdamse parochies een verbindende factor was. Door wekelijks voor katholieke arbeiders bijeenkomsten te organiseren heeft de Heilige Familie veel bijgedragen aan onderwijs en vorming en daarmee aan de totstandkoming van de katholieke arbeidersbeweging. De bijeenkomsten van de Aartsbroederschap vonden meestal

Katholieke emancipatie -

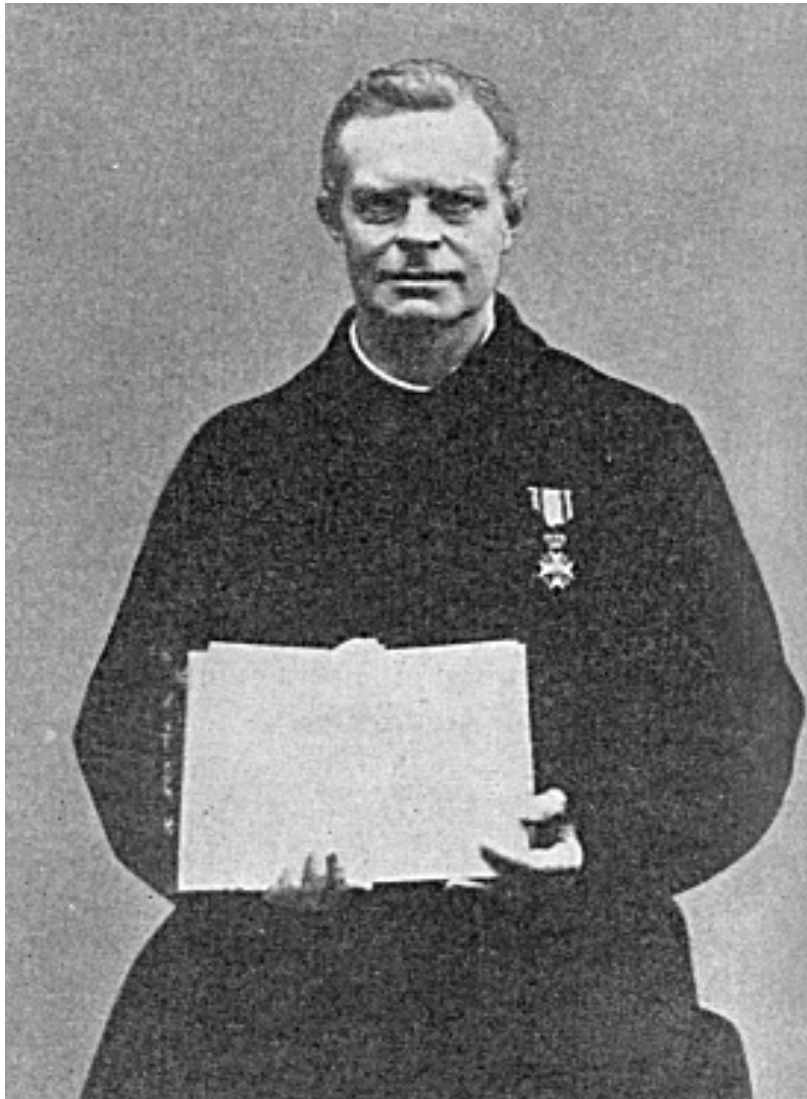
armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

In de Onze Lieve Vrouwekerk van de Redemptoristen werd in 1851 de eerste Aartsbroederschappen der H. Familie gesticht. Al snel werden er ook broederschappen gesticht in andere Amsterdamse kerken, waaronder de Anna, Maria Magdalena, Nicolaas en Barbara, Bonifatius en Willibrordus buiten de Veste. Vanuit de OLV Kerk werden door de Redemptoristen ook aartsbroederschappen in Suriname en Brazilië gesticht, waar zij als missionaris actief waren. De broederschap had in geheel Nederland in 1894 meer dan 100.000 leden. Gouden en zilveren jubilea van de broederschap en haar leden werden plechtig gevierd. Links: zilveren en gouden medaille ter herinnering aan het 25 en 50-jarig lidmaatschap van de aartsbroederschap. De aartsbroederschap was strikt hiërarchisch en behield een hiërarchisch gemeenschappelijk

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

De in 1846 rond Keulen ontstane Kolping-beweging richtte zich vooral op de verbetering van het lot van jonge arbeiders. In Amsterdam werd het initiatief genomen door notaris Van den Biesen, samen met de architect Schmitz. Ook de dan 31-jarige kapelaan van de Sint Catharinakerk op het Singel, jonkheer Hubert van Nispen tot Sevenaer (1836-1898, links), wordt bij het initiatief betrokken. Spoedig sluiten zich lokale verenigingen, die elders in Nederland ontstaan waren, aan bij de Amsterdamse dochter van de Duitse Kolpingbeweging, die zich vanaf 1868 de St. Josephs-Gezellen-Vereniging noemt met als devies "*Godsdienstzin, Arbeidsaardheid, Eensgezindheid*".

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Van Nispen kan in 1875 grond kopen van het voormalige buiten Rust Lust aan de Stadhouderskade. Dat jaar begint de bouw van een nieuw pand, dat bijna zeventig jaar in gebruik zal zijn. De feestelijke opening vindt op 25 juni 1876 plaats. W.A. Smit zingt daarbij het oratorium “De kruisvaarders van Jerusalem” en de Kroningscantate van Alberdinck Thijm. Het neogotische huis heeft de vorm van een Grieks kruis: de kapel (de kerk) doorsnijdt het dwarsgebouw (de maatschappij), dat bestemd is voor de bijeenkomsten. Van Nispen overlijdt in 1897 en wordt begraven op St. Barbara. Nog jaren later trekken de Amsterdamse gezellen op zijn geboortedag (16 augustus) biddend naar de begraafplaats om Van Nispen te eren.

Katholieke emancipatie -

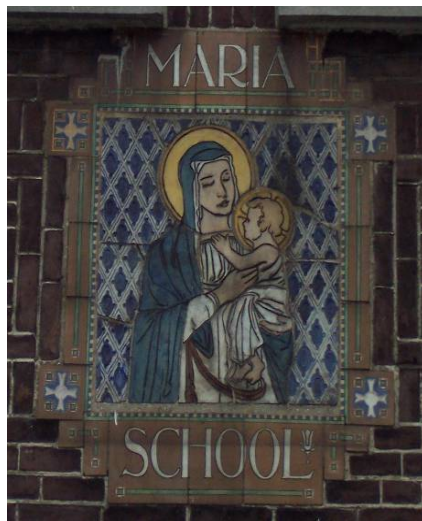
armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

In diezelfde periode worden tal van andere katholieke sociale verenigingen opgericht. In 1887 wordt de R.K. Volksbond opgericht, later gevolgd door de R.K. Werkliedenverenigingen. Aanleiding voor de door de Amsterdamse sigarenboer Passtoors opgerichte R.K. Volksbond zou een protest zijn geweest tegen de voor arbeiders te hoge toegangs-prijzen voor de feestelijkheden in Amsterdam ter viering van het 10-jarig pontificaat van paus Leo XIII (links). De sociale bewogenheid van de vereniging wordt extra gestimuleerd door de sociale encyclieken van deze paus Leo XIII in 1891 en 1895. In 1891

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Geleidelijk nam de Vereeniging tot Weldadigheid het beheer van vele katholieke meisjesscholen en de Vincentiusvereniging het beheer van jongensscholen in Amsterdam op zich. Kort daarop werd in Amsterdam het aanbod aan katholiek onderwijs sterk vergroot doordat zich steeds meer nieuwe congregaties in Amsterdam vestigden, die zich op het onderwijs toeleiden, zoals de Congregatie zusters van Amersfoort (1870), de Congregatie zusters J(ezus) M(aria) en J(ozef) ('s Hertogenbosch 1892).

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Het initiatief om te komen tot een voor alle katholieken toegankelijk ziekenhuis werd in 1877 genomen door de dames Povel-Guillot (links) en Wehrij-Maseland. Met steun van bisschop van Haarlem, mgr. Snickers, en de deken van Maastricht, mgr Rutten, bezochten zij de Zusters Onder de Bogen (Congregatie van Liefdezusters van de H. Carolus Borromeus) in Maastricht. Met een exemplaar van de statuten gewapend, werd mgr. Snickers bezocht om goedkeuring te vragen voor de vestiging van een huis van de zusters in Amsterdam. Die toestemming kwam er, met dien verstande dat het beheer in handen van heren moest komen. De dames mochten een hulpcomité

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

In september 1878 kwamen de eerste Liefdezusters uit Maastricht voor ziekenverpleging naar Amsterdam. Zij werden in een gehuurd pand aan de Keizersgracht 287 (links) ondergebracht. Dit huis was door de dames van het hulpcomité ingericht en was voorzien van een kleine kapel. Op zondag 8 september 1878 werd hun komst in elke katholieke kerk in Amsterdam bekendgemaakt en gelijk begonnen zij op hun nieuwe adres met ziekenverpleging. Vanuit dit huis werd voor ziekenverpleging gezorgd bij mensen aan huis. Dit in aanvulling op de zorg die al door de zusters van Sint Bernardus en Sint Jacob voor armen werd verleend. Niet alle medische handelingen konden echter aan huis worden verricht. Korte tijd later werd daarom begonnen met de stichting van een katholiek ziekenhuis, het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis (OLVG). Financiering daarvan vond plaats door

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

De bouw van een groot katholiek ziekenhuis werd mogelijk gemaakt toen de gemeente in 1892 besloot om mee te betalen aan de ziekenhuiszorg. Daartoe was in 1884 al een terrein buiten de Raampoort aangekocht door de Stichting R.K. Ziekenverpleging. Maar in 1887 werd een geschikter terrein gevonden waar het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis (OLVG) aan het oude Oetgenspad en het nieuwe Oosterpark kon worden gebouwd. Architect werd A.C. Bleys, tevens architect van de Nicolaaskerk. Het OLVG (links) werd op 17 oktober 1898 ingewijd door mgr. C.J.M. Bottemanne. Op 4 november van dat jaar opende het zijn poorten, waarbij patiënten van het oude ziekenhuis aan de Keizersgracht naar het OLVG verhuisd werden. Het ziekenhuis aan de Keizersgracht bleef nog enkele jaren open tot in 1900 en het terrein van het OLVG

Katholieke emancipatie -

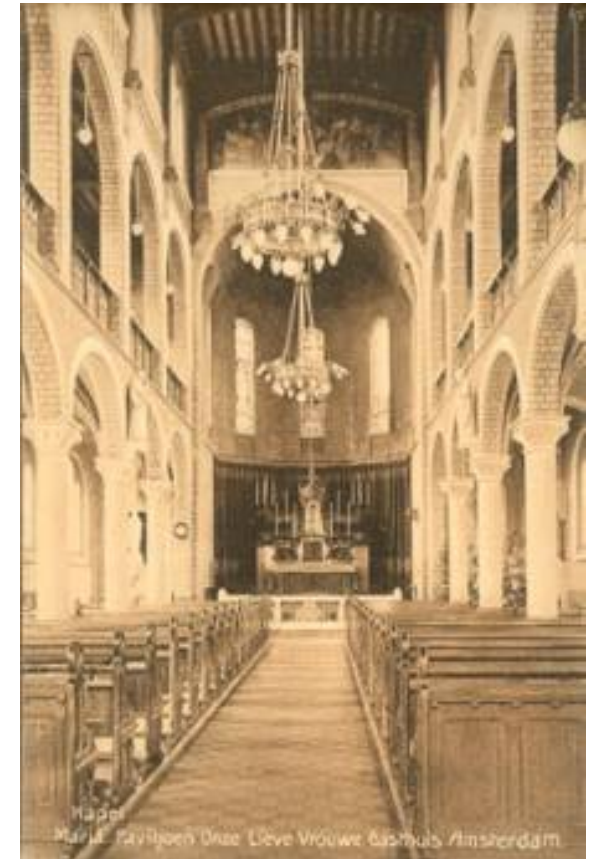
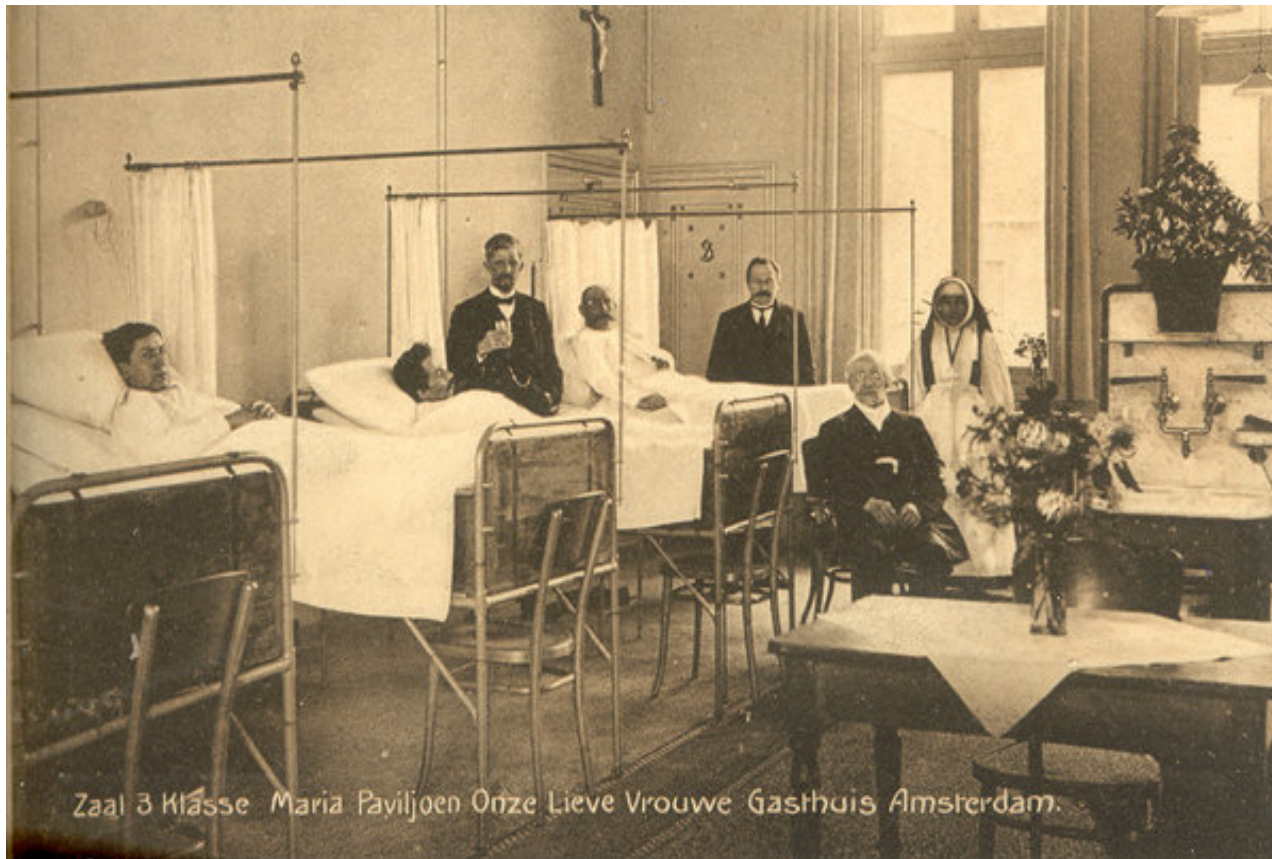
armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Het ziekenhuis werd beheerd door de Maastrichtse congregatie van de Liefdeszusters van de heilige Carolus Borromeus (ook bekend als de Zusters onder de Bogen). In de beginjaren waren alle verpleegkundigen religieuzen, nonnen in zwart habijt en witte kap. In 1909 werkten er al 105 zusters in het ziekenhuis. Hoewel er steeds meer leken kwamen bleef het aantal zusters groeien tot 214 zusters in 1940. Op 25 februari 1945 deed de Grüne Polizei een inval in het OLVG waarbij diverse verzetsleden gearresteerd werden. Een aantal van hen, waaronder dr. Pompe, is op 15 april 1945 door de Duitsers gefusilleerd.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

OLVG: Maria Paviljoen (links) en kapel (rechts)

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

In 1893 kwam er een verdere uitbreiding voor de Zusters onder de Bogen die bij zieken thuis voor verpleging zorgden. Daarvoor werd de St. Liduina Stichting opgericht en kwamen er nieuwe Liefdezusters uit Maastricht, die zich vestigden aan het Singel 50. In dit huis (links) kwam, net als in het eerste OLVG aan de Keizersgracht, een kapel, die achter hun huis was gelegen in de Langestraat. Het pand huisveste ook een tehuis voor katholieke dienstboden en een patronaat. In 1957 werd de Liduina stichting opgeheven.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

In de 19e eeuw ontstonden de eerste katholieke bejaardenhuizen in Amsterdam: Vredenburg voor vrouwen (links, linksonder kapel), Brentano voor mannen en Sint Bernard voor beiden. Ten tijde van de stichting van het Gesticht van Liefde St. Bernardus in 1839 en de komst van de Liefdezusters van Tilburg begon een nieuwe episode in de katholieke zorg voor bejaarden in Amsterdam. Het katholieke oudevrouwenhuis “Vredenburgh” en het katholieke oudemannenhuis “Brentano” waren voor bejaarden uit de eenvoudige burgerstand en ook waren er de diverse hofjes, maar voor de allerarmsten was er nog geen katholieke voor-ziening. in 1852 begint St. Bernard met hulp van donateurs in een gebouw aan de Oude Turfmarkt 10 als oudemannenhuis (later ook met verpleeg-afdeling voor engelsen), tot de verhuizing van

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Het R.C. Oude Armenkantoor zorgde niet alleen voor het beheer van armenzorg en hofjes, maar sinds 1866 ook voor het beheer van het St. Jacobsgesticht aan de Plantage (links). Vooral de families Van Brien en Westerwoudt steunden deze instellingen met legaten. Het op 20 juni 1866 geopende St. Jacobsgesticht werd al snel uitgebreid met zijvleugels. Het Jacobsgesticht bood onderdak aan arme en oude mannen en vrouwen. In 1890 werd voor de oudere wezen vanuit het Maagdenhuis het door A.C. Bleijs ontworpen Huis St. Elizabeth aan de

Katholieke emancipatie - armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

De kerk kapel van St. Jacob, tekening van J.M.A. Rieke uit 1885.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Het ziekenhuis aan de Keizersgracht in de binnenstad was vooral bedoeld voor ambulante ziekenzorg. In 1888 kwam er ook een bejaardenpension van de Broeders van Barmhartigheid van Sint Joannes de Deo aan de Keizersgracht 67. Op 22 mei 1895 kwam daar huisnr. 69 bij en nr. 65 volgde binnen het jaar. Op 25 maart 1913 werden nog eens nummers 47, 49, 53, 55, 57, 59, 61 en 63 (Fontaine hofje) toegevoegd. Het pand met nr. 65 werd verpleeghuis en kreeg in 1961 een voorlopige erkenning.

Katholieke emancipatie -

armenzorg, onderwijs, ziekenzorg

Buiten Amsterdam ontstonden katholieke begraafplaatsen in 1827 in Diemen, in 1835 bij de Sint Augustinuskerk in Buitenveldert, in 1843 in Osdorp en in 1845 Sint Barbara aan de Bilderdijkstraat. Sint Barbara komt bij een grenscorrectie in 1896 al in Amsterdam te liggen. De R.K. begraafplaats Buitenveldert (links) werd in 1835 aangelegd tegelijk met de nieuwbouw van de Augustinuskerk aan de Amstelveense-weg. Het kerkhof en de kerk lagen toen nog in de weilanden langs de Amstelveenseweg tussen de boerderijen Vredenburg en Amstelrust. Het kerkhof richtte zich met name op Amsterdam-Zuid. De in 1843-1845 aan de Bilderdijkstraat aangelegde katholieke begraafplaats

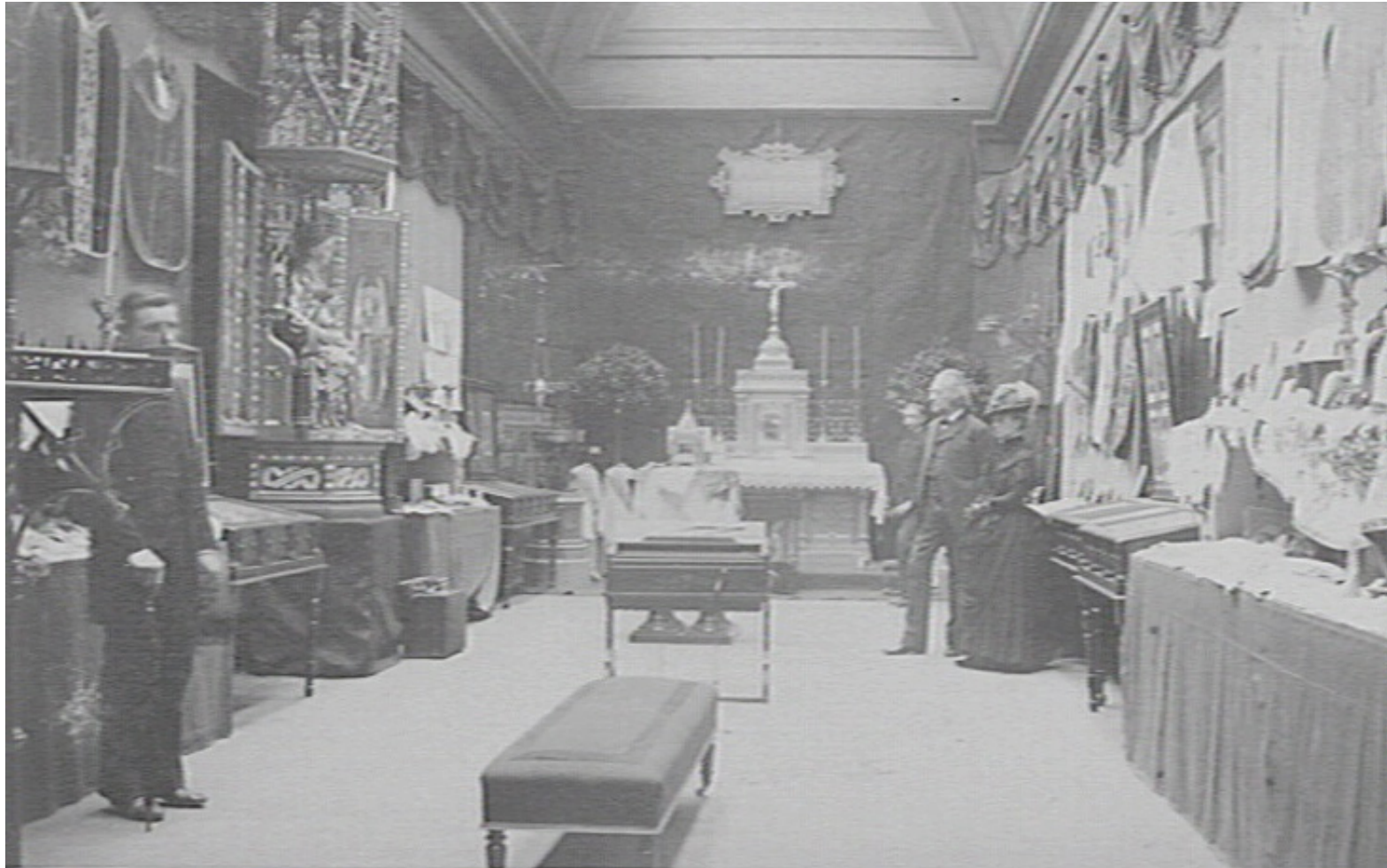
Katholieke emancipatie -

Begraven

In de Overbrakerpolder, naast de boerenhofstede Leeuwendaal, komt in 1893 een nieuwe grote katholieke begraafplaats. De nieuwe begraafplaats vervangt de kleine begraafplaats Sint Barbara van de parochie van De Liefde aan de Bilderdijkstraat. De kapel en de nieuwe begraafplaats zijn ontworpen door de architect A.C. Bleijs. Het kerkhof wordt op 28 september 1893 ingewijd. Het kerkhof is ruim opgezet en met veel beplanting. Het toegangshek had drie ingangen, voor eerste, tweede en derdeklas begravingen. Graven van bekende katholieken, zoals Alberdingk Thijm, Van Nispen tot Sevenaer en Judocus Smit, werden van de oude Sint Barbara naar de nieuwe Sint Barbara overgebracht. Ook Amsterdamse pastoors, congregaties, het bejaardenhuis Brentano en het Begijnhof bezitter graven op Sint Barbara.

Deel 3 Katholieke kunst

Katholieke kunst - kerkmuziek

Bij het herstel van de kerkelijke hiërarchie was Van Bree (1801-1857) dirigent van het koor *Zelus pro Domo Dei* in de Mozes en Aaronkerk en de Franse Kerk. Alberdingk Thijm herinnerde zich later met een weemoed de zondagse hoogmissen onder de vasten in de Mozes en Aaron. Terwijl de priester zijn gang ging, vulde het *Stabat Mater* van Pergolesi, Haydn of Rossini de hele Mis. Ook de romanticus Verhulst stond bekend om zijn uitbundige composities.

Katholieke kunst - kerkmuziek

Na het Provinciaal Concilie van 1865 werd een einde gemaakt aan de orkest-begeleiding tijdens de H. Mis. Ook het dameskoor moet beëindigd. De muziek zou de eredienst overwoekerd hebben. Het besluit van 10 november 1865 slaat als een bom in. Anderhalf jaar later, op 29 april 1867 wordt Zelus pro Domo Dei ontbonden. De Mozes en Aaron moet het voortaan doen met het Gregoriaanse College Ad Gloriam Dei. Later werd er toch weer een zangcollege onder de naam Zelus pro Domo Dei opgericht. De parochie koos voor de aanschaf van een orgel dat zou 'klinken als een orkest'. De gebroeders Adema bouwden een orgel (boven) in de stijl van de Parijse orgelbouwer Aristide Cavallé Coll (1811-1899).

Katholieke kunst - kerkmuziek

Regensburg was in de jaren zeventig van de 19e eeuw het centrum geworden van een beweging voor vernieuwing van de kerk-muziek: de Allgemeine Cäcilien-Verein für katholische Kirchenmusik. Het was een pleidooi voor terugkeer van historische stijlen zoals het Gregoriaans en de polyfone muziek uit de Renaissance, bij voorkeur in de stijl van de componist Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525-1594). In Nederland werd in 1878 de Gregorius Vereniging op-gericht. In de nieuwe Redemptoristenkerk aan de Keizersgracht en in de Agneskerk met hun koren onder leiding van Hubert Cuypers (links) kreeg het Caecilianisme ook in Amsterdam voet aan de grond.

Katholieke kunst - kerkmuziek

De al in de 18^e eeuw en in de eerste helft van de 19^e eeuw ingezette traditie van belangrijke katholieke koorleiders, dirigenten en componisten werd in de tweede helft van de 19^e eeuw voortgezet. Bekende namen uit deze periode zijn Bernard Zweers, Hubert Cuypers, de Andriessens, Johannes Winnubst, Philip Loots, Anton Averkamp, Jos Vrancken, Jos. Holthaus en Ph. Dusch. Links: Bernard Zweers (1854-1924), vanaf 1865 muziek-directeur in de Mozes en Aaronkerk.

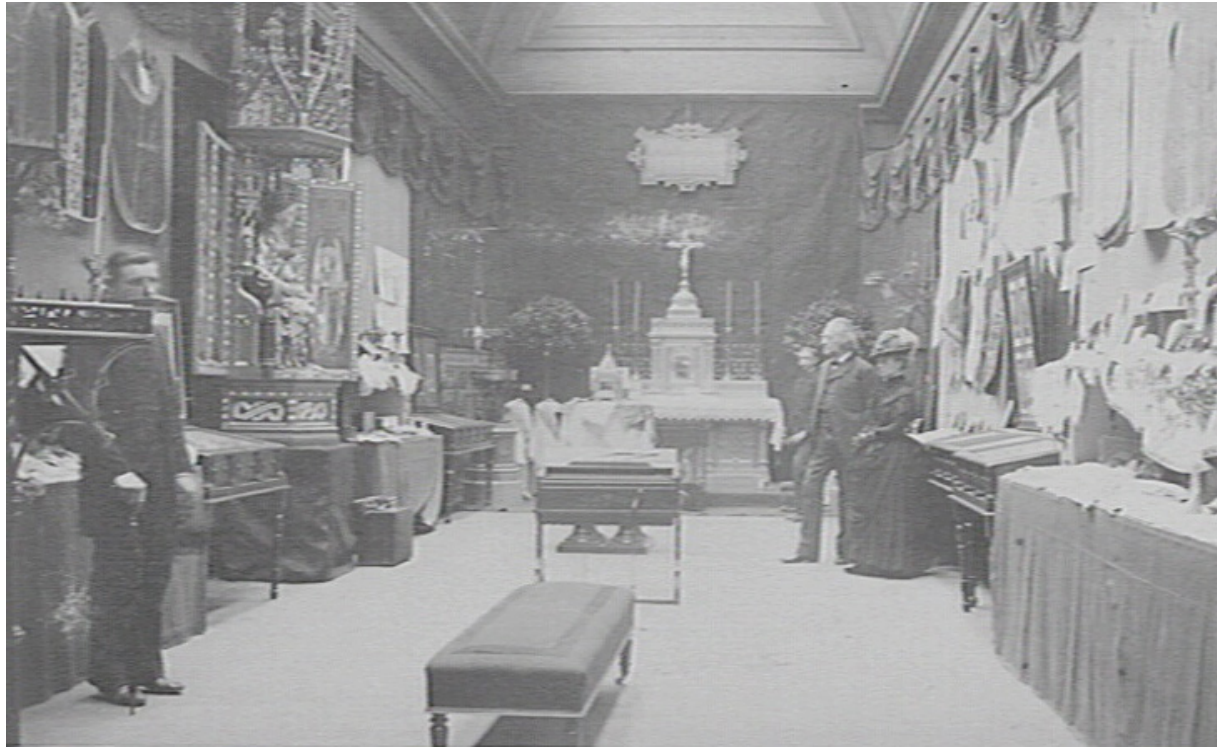

Katholieke kunst - kerkbouw

Het driemanschap Alberdingk Thijm (links), de koopman-kunsthistoricus, De Stuers, leider van de afdeling kunstzaken aan het ministerie van Binnenlandse Zaken, en Cuypers, architect van vele katholieke kerken, speelde een belangrijke rol bij de ontwikkeling van de kerkbouw in de tweede helft van de 19^e eeuw. Zij zorgden ervoor dat gebroken werd met de stijl van de waterstaatskerken en dat de neogotiek de kerkbouw ging domineren. De door de architecten Cuypers, Molkenboer en Bleys gebouwde neogotische kerken, nieuwe scholen, zorginstellingen en de daaraan verbonden komst van congregaties van broeders en zusters zorgden dat het katholisme in de stad beter zichtbaar werd.

Katholieke kunst

Alberdingk Thijm werd in 1889 begraven op het kerkhof St. Barbara van De Liefde. Na zijn overlijden werd in april 1890 de bibliotheek van Alberdingk Thijm in 5316 kavelen geveild door Frederik Muller. Een kwart van de kavelen betrof catholica, waar-onder het Middeleeuwse “Leven van Maria” van Otto van Passau, een boek met Marialegenden dat oorspronkelijk aan het Amsterdamse Bethaniënklooster toebe-hoorde en dat nu in het bezit is van het Museum Amstelkring. Boven: Thijm in 1887 met juffrouw Kerkhofs op de Vaticaanse-Nederlandse tentoonstelling in

Katholieke kunst – De Tijd

In de tweede helft van de 19^e eeuw was De Tijd het belangrijkste katholieke dagblad. Vanaf zijn oprichting werd dit dagblad gedrukt bij de Weduwe Van Langenhuysen. Deze drukkerij was eerst gevestigd “In de Berg Thabor” op de Singel, hoek Beulingstraat. Later verhuisde zij naar “De Blauwe Wereld” in de Spuistraat en vanaf 1879 werd zij bij de firma Ellerman Harms gedrukt. Tot 1870 was Judocus Smits de hoofdredacteur, maar ook veel andere Amsterdamse katholieken, waaronder Alberdingk Thijm en Cramer, waren bij De Tijd betrokken. De redactie bestond in 1868 uit de Amsterdamse priester Klönne, Van der Aa en Herman Schaepman. Links: het Kasteel van Aemstel, redactie van het dagblad De Tijd aan de O.Z. Voorburgwal.

Katholieke kunst - kerkbouw

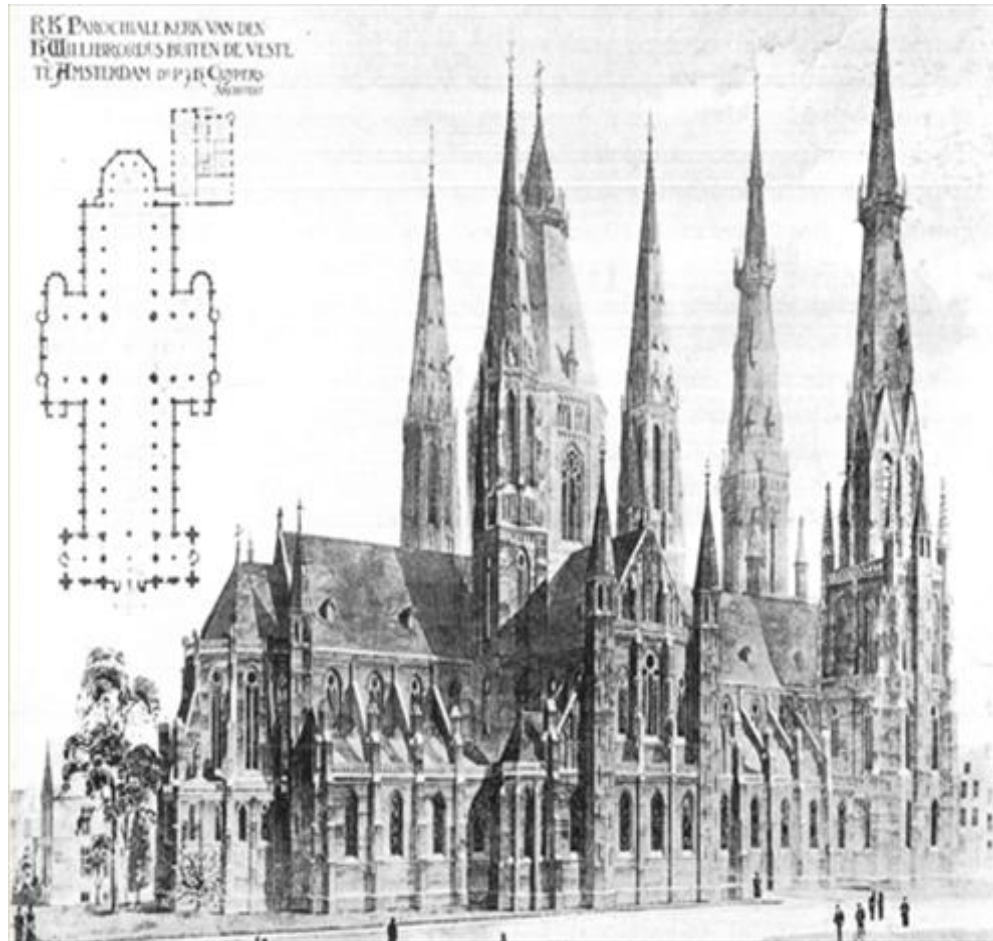

In 1865 vestigde zich de Roermondse architect Pierre Cuypers (links) op aanraden van Alberdingk Thijm in Amsterdam. Cuypers kan profiteren van het netwerk van Alberdingk Thijm. Hij koopt in 1864 een terrein bij het Vondelpark en maakt daar zijn eigen stadswijk. Hij laat voor zijn gezin op Vondelstraat 9-11 een huis bouwen: Leyerhoven. In 1867 ontwikkelt Cuypers er de Vondelkerk samen met andere welvarende katholieken, de advocaat Van der Biesen, de makelaar Westerwoudt en de architect Schmitz. De kerk wordt in 1876 opgeleverd. Dat jaar verhuist Cuypers naar Vondelstraat 73-75, de villa Nieuw Leverhoven en in 1881 naar Vondelstraat

Katholieke kunst - kerkbouw

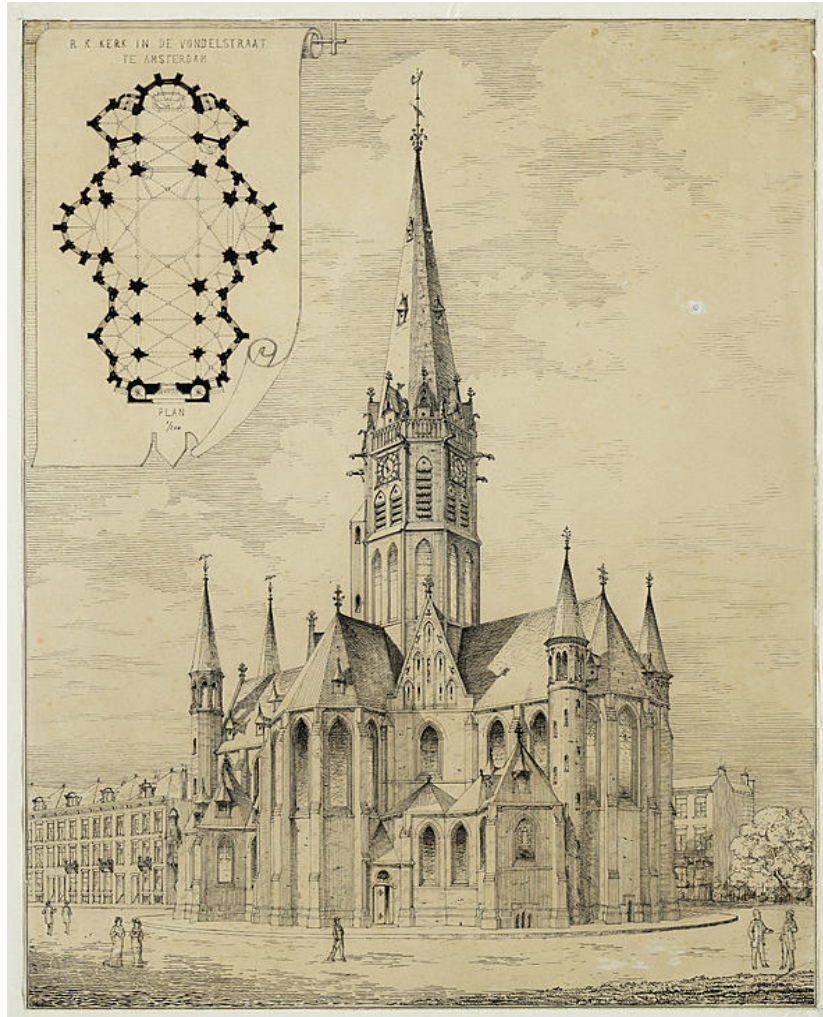
- Cuypers en Alberdingk Thijm worden bijna hun gehele leven gedreven door het verlangen naar de volmaakte Middeleeuwse christelijke kathedraal, drager van eerbied voor het goddelijke en afbeelding van de ideale katholieke standenmaatschappij. Eerder nog dan in de Vondelkerk heeft Cuypers geprobeerd om deze idealen te realiseren met de Amsterdamse Posthoornkerk aan de Haarlemmerstraat. Deze kerk is op een kleine ruimte gebouwd naar het model van de Romaanse Munsterkerk in Cuypers' geboortestad Roermond. Meer ruimte is er voor de tweede kerk die Cuypers in Amsterdam bouwt, de Willibrordus buiten de Veste, in een stadsuitbreiding bij de Ceintuurbaan aan de Amstel. Deze kerk wordt gebouwd tussen 1864 en 1923. Meer nog dan de Posthoornkerk wil Cuypers aan de Willibrordus buiten de Veste de allure geven van een kathedraal. Het ontwerp met zes hoge torens kan echter niet worden uitgevoerd vanwege de hoge kosten. Gerealiseerd wordt het eenvoudiger ontwerp van Cuypers dat tussen 1866 en 1871 werd gemaakt. Na de Vondelkerk ontwierp Cuypers een vierde Amsterdamse kerk, dit keer weer in het oude centrum van Amsterdam. De Dominicuskerk aan de Spuistraat werd door Cuypers ontworpen als parochiekerk voor de paters Dominicanen. Weer moest Cuypers op een kleine smalle ruimte werken. Weer laat Cuypers zich door de kerk inspireren, maar ook door de opdrachtgever. De kerk wordt een variant op de Italiaanse Domenicaanse bedelkerken uit de Middeleeuwen, zoals de San Domenico in Siena: een breed schip met smalle zijbeuken. De vijfde door Cuypers ontworpen kerk van Amsterdam is de Maria Magdalenakerk in de Spaarndammerbuurt (1889-1891). Ook hier moet Cuypers ontwerpen voor een driehoekig, lastig grondstuk. De laatste door hem ontworpen Amsterdamse kerk is de De Liefde, ofwel de Nicolaas en Barbarakerk (1883-1885).

Katholieke kunst - kerkbouw

Het ontwerp van Cuypers voor de Amsterdamse Sint Willibrordus buiten de Veste.

Katholieke kunst - kerkbouw

Het ontwerp (1875) van Cuypers voor de Vondelkerk. In juni 1873 werd een eerste deel van de kerk in gebruik genomen worden. Met een landelijke loterij werd daarna geld ingezameld voor de voltooiing. Koningin Sophie en paus Pius IX zelf leverden een bijdrage aan de loterij. In 1880 kon de bisschop van Haarlem de kerk inwijden.

Katholieke kunst - kerkbouw

Op 13 juli 1885 werd het Rijksmuseum feestelijk geopend. De koning liet verstek gaan. 'In dat klooster zet ik geen stap', zou hij hebben gezegd. Het ontwerp van Cuypers voor het Rijksmuseum werd gehekeld als roomse architectuur. Hiervan getuigt de spotprent (links) van J.P. Holswilder in De Lantaarn, die in 1885 verscheen naar aanleiding van de opening van het Rijks-museum: "wijding van het Bisschoppelijk Paleis genaamd het Rijksmuseum". Op de prent zijn Cuypers, Alberdingk Thijm en De Stuers te zien en wordt de suggestie gewekt dat met het toestaan van een katholieke architectuur voor openbare gebouwen weldra ook processies weer worden toegestaan. Op de prent zijn links en rechtsachterin dan ook katholieke processies te zien "ten inwijding van het

Katholieke kunst - kerkbouw

- De betekenis van Cuypers voor het katholicisme in Amsterdam is groot. Zijn kerken met hun hoge torens gingen mede het stadsbeeld bepalen. De stad van het Heilig Mirakel leek aan het einde van de 19^e eeuw wel in zijn geheel een Heilige katholieke stad (*“Amstelodamum Sacrum”*) te worden. Ook doordat hij religieuze aspecten niet alleen bij zijn ontwerp van zijn neogotische kerken, maar bijvoorbeeld ook bij het ontwerp voor het Rijksmuseum liet meewegen, gaf hij in de architectuur uitdrukking aan het feit dat aan de bevoorrechte rol van het Calvinisme in 1795 daadwerkelijk een einde was gekomen.

Katholieke kunst - kerkbouw

Alfred Tepe (1840 - 1920) was na Cuypers de belangrijkste architect van de neogotiek in Nederland. Tepe werd geboren in Amsterdam als zoon van een Duitse textielhandelaar. Zijn familie behoorde tot de groep van opkomende Amsterdamse katholieke textielhandelaren van Westfaalse oorsprong. Van 1865 tot 1867 werkte Tepe voor Vincenz Statz, een van de voornaamste architecten van de neogotiek in Duitsland, in Keulen. Hier werd hij betrokken bij de restauratie en afbouw van de Dom. In Nederland zijn onder andere de Willibrordus-kerk in Utrecht (1876-1877) en De Krijtberg (1881-1883) van Tepe. Het interieur werd vaak verzorgd door de beeldhouwer en schilder Friedrich Wilhelm (Willem) Mengelberg.

Katholieke kunst - kerkbouw

Adriaan Bleijs (1842 - 1912) kwam in dienst van Pierre Cuypers, onder andere als tekenaar. Na een conflict met Cuypers begon hij zijn eigen kantoor. Naast neogotische kerken bouwde hij ook neoromaanse en neorenaissancistische kerken. Hij werd na een uitvaartmis in de door hem ontworpen Amsterdamse Nicolaaskerk op de begraafplaats De Liefde aan de Bilderdijkstraat begraven.

Theo Molkenboer (1796-1863) was enige tijd de belangrijkste kerkenarchitect van Nederland. Aanvankelijk werkte hij in neo-classicistische stijl. Rond 1845 verwerkte hij voor het eerst met aan de gotiek ontleende vormen, die vaak in hout en stucwerk werden uitgevoerd. Kort daarna volgde de neogotiek, onder andere bij de Redemptoristenkerk aan de Keizersgracht (1852-1854).

Katholieke kunst - kerkbouw

Ook aan het interieur werd in de tweede helft van de 19^e eeuw veel aandacht gehecht, waarbij, net als bij de bouw van de Middeleeuwse gotische kerken, sprake was van een samenwerking tussen diverse specialisten onder leiding van de architect. Deze samenwerking vond plaats in diverse gespecialiseerde werkplaatsen ofwel ateliers. Veel interieurs in de Amsterdamse kerken uit deze periode zijn gemaakt in de werkplaatsen van Cuypers en Stoltzenberg in Roermond (1853) en van het Bernulphusgilde in Utrecht (1869). Links de aan het Bernulphusgilde verbonden Utrechtse edelsmid Gerard Brom (1831-1882).

Katholieke kunst - kerkbouw

- Toen in 1829 een verbod kwam op het begraven in kerken, werden er in de kerken kerkbanken geplaatst. De zitplaatsen werden vervolgens verhuurd. Ook werden er leningen afgesloten, via financiële instellingen van katholieke families zoals Everard, Van Ogtrop & Zonen, Westerwoudt of Van Cranenburgh. Zij droegen ook bij aan de financiering van de katholieke scholen, ziekenhuizen en parochiehuizen. Datzelfde gold voor de katholieke Westfaalse immigranten, die met name in de opkomende confectie-industrie en in de warenhuizen succesvol waren, zoals de families Brenninkmeyer, Vroom en Dreesmann en Peek en Cloppenburg. De Amsterdamse Dominicuskerk was als het ware de parochiekerk voor de katholieke textielhandelaren en confectionairs aan de Nieuwendijk en omgeving. Via hun vertegenwoordiging in het kerkbestuur gaven ze opdracht tot de nieuwbouw van de schuilkerk naar een ontwerp van Cuypers.

Katholieke kunst - beelden

- De uit het Vlaamse Mechelen afkomstige beeldhouwer Louis Royer (1793-1868) wordt vanwege zijn monumenten voor Rembrandt en Vondel in Amsterdam op het Rembrandtplein en in het Vondelpark, Laurens Coster in Haarlem, De Ruyter in Vlissingen en Willem de Zwijger in Den Haag wel de belangrijkste beeldhouwer in Nederland van de 19^e eeuw genoemd. Hij was als docent verbonden aan de door Willem I ingestelde Koninklijke Akademie voor de Kunsten in Amsterdam.
- In Amsterdam kwam hij in contact met de effectenmakelaar en kunstbevorderaar Albert Roothaan, de broer van de latere generaal overste van de Jezuïtenorde, die hem enkele opdrachten gaf voor de Krijtberg. Het gaat om een marmeren buste van Maria, een beeld van Johannes de Doper, en tabernakelschijf en een zilveren stafbekroning, die zich geen van allen nog in De Krijtberg bevinden. Tijdens een bezoek in 1823 aan Rome maakte hij een portret van paus Leo XII, die persoonlijk voor hem poseerde. In 1839 behoorde hij tot de oprichters van de kunstenaarssociëteit Arti et Amicitiae.
- Vanaf 1837 woonde hij aan de Oudezijds Achterburgwal 213. In 1841 maakte hij reliëfs voor de pastorie van De Krijtberg, een kruiswegstatie voor De Zaayer en een beeld van Alphonsus de Liguori en een Mariareliëf voor de Redemptoristenkerk. In 1846 trouwde Alberdingk Thijm met zijn nichtje dat als pleegdochter van Royer opgroeide. In 1854 vervaardigde Royer een penning voor het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland. Royer stierf in 1868 en werd begraven op het kerkhof van De Liefde. Een aantal van zijn werken bevindt zich in Museum Onze Lieve Heer op Solder, waaronder een buste van mgr. Cornelis Broere en een beeld van de verrezen Christus.

Katholieke kunst - schilderijen

Het schilderij van Antoon Derkinderen (1859-1924) van de processie van het H. Mirakel leidde tot een controverse binnen katholieke kringen. Het schilderij werd gemaakt naar aanleiding van het zilveren priesterjubileum in 1884 van de pastoor van het Begijnhof, Klönne. Derkinderen werd door Molkenboer, directeur van de Rijksnormaalschool voor Tekenonderwijs, als schilder aanbevolen. Klönne wilde op het schilderij veel prominente katholieken terugzien als processiegangers. Derkinderen leverde een waterverfschets aan en verplichtte zich om dienovereenkomstig de processie te schilderen. Derkinderen schilderde daarop in Italië een 11 meter lange mirakelprocessie. De processie werd geschilderd in gedempte kleuren en in een soort nevel waardoor de door Klönne zo gewenste details van de diverse deelnemers aan de processie vervaagden. Klönne weigerde vervolgens om het schilderij te aanvaarden omdat het niet zou lijken op de eerder aan hem getoonde schets. Er werden historische bijzonderheden weggelaten, die wel in de schets te zien waren, terwijl een onhistorische Sint Joris met de draak was toegevoegd. Hij kreeg daarbij steun van Alberdingk Thijm. Klönne liet vervolgens een Mirakel-schilderij schilderen door de meer traditionele schilder Philippeau, dat in 1893 ter gelegenheid van het Mirakelfeest wel in de Begijnhofkerk kwam te hangen.

Katholieke kunst - schilderijen

Boven: schilderij van de Sacramentsprocessie langs het IJ door Derkinderen. Onder een deel van het schilderij dat door Philippeau voor rector Klönne werd gemaakt. Ook het schilderij van Philippeau is in de Begijnhofkerk te zien, op de 1ste verdieping.

Katholieke kunst – Ons Lieve Heer op Solder

De Amstelkring werd in 1883 opgericht op initiatief van de rector van het Begijnhof, pastoor B.H. Klönne (1834-1921), als een vereniging die zich zou bezighouden met de studie van de katholieke geschiedenis van Amsterdam. Klönne was professor geweest aan het seminarie in Hagevelden en was hoofdredacteur van het katholieke dagblad De Tijd. Als rector van het Begijnhof beschikte hij over een kost-bare collectie kunstvoorwerpen, die in het Begijnhof na de alteratie in veilig-heid waren gebracht, en een uitgebreid archief over de katholieke geschiedenis van Amsterdam. Links: Bernard Klönne, rector van het Begijnhof

Katholieke kunst – Ons Lieve Heer op Solder

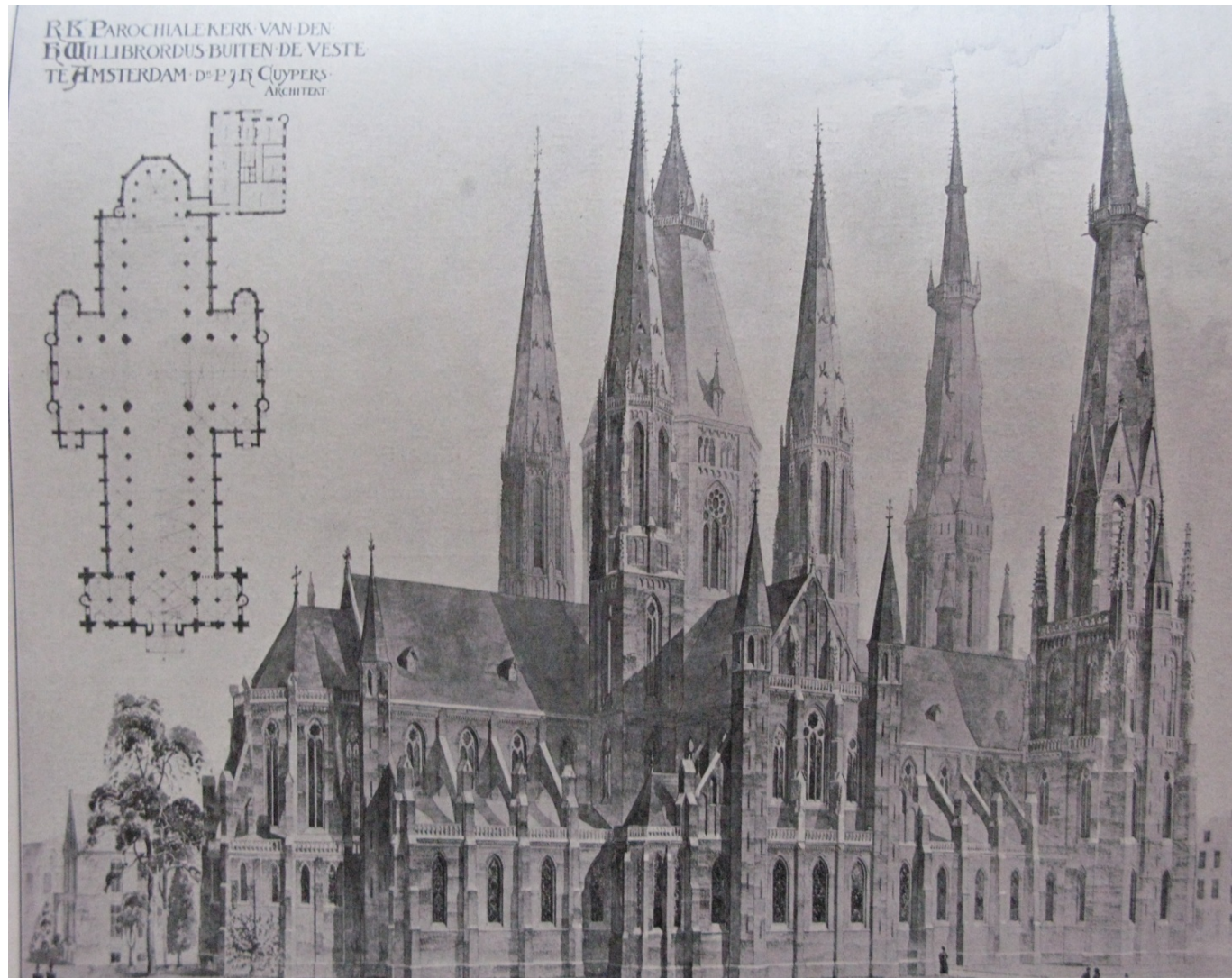

Door de inwijding van de nieuwe Nicolaas-kerk in 1887, kwam de schuilkerk Het Haantje vrij en kon het pand gekocht worden door de Amstelkring om het in te richten als museum. Het zich in een slechte toestand verkerende schuilkerkje werd hersteld en kon op 24 april 1888 als museum geopend worden.

De oprichters waren Amsterdamse zakenlieden en juristen, waaronder De Bont, Van den Bogaert, Cramer, Hellegers, Leesberg, Smits en Westerwoudt. Al snel werd het bestuur uitgebreid met leden uit de kring rond Alberdingk Thijm en Royer, zoals Sterck (1859-1941) en Jos Cuypers (1861-1949). In de statuten zou worden vastgelegd dat de kunstobjecten altijd in Amsterdam moesten blijven en dat de voorwerpen die verband houden met het Mirakel in de H. Stede, het Begijnhof en het Andrieshof moesten blijven, maar dan onder beheer van de Amstel-kring.

Links: Museum Amstelkring

Deel 5 Nieuwe kerken

Nieuwe kerken

Amsterdam was in de 19^e eeuw de stad met veruit de meeste katholieken van Nederland. Volgens de volkstelling van 1848 waren daar de verhoudingen als volgt:

Steden	Totaal aantal inwoners	Katholieken	% katholieken
Amsterdam	220.000	55.000	25%
Rotterdam	90.000	30.000	33%
Den Haag	70.000	20.000	28%
Utrecht	50.000	20.000	40%
Leiden	40.000	12.000	30%
Haarlem	25.000	12.000	48%
Dordrecht	21.000	3.000	14%
Den Bosch	20.000	16.000	80%
Delft	18.000	7.000	39%
Middelburg	16.000	2.000	17%
Breda	16.000	13.000	80%
Tilburg	15.000	14.000	93%

De bevolking van de stad zou in de 2^e helft van de 19^e eeuw nog sterk toenemen. Voor al deze katholieken moesten in de tweede helft van de 19^e eeuw met name in de buitenwijken nieuwe kerken gebouwd worden.

Nieuwe kerken

- Na de bouw van vele waterstaatskerken in Amsterdam in de eerste helft van de 19^e eeuw, volgt in de tweede helft van de 19^e eeuw de bouw van veel neogotische kerken. Zij vervangen ten delen de waterstaatskerken. In de buitenwijken worden onder leiding van bouwpastoors nieuwe kerken gebouwd.
- Daaromheen ontstaan katholieke enclaves met daaraan verbonden katholieke scholen en verenigingen. Kapelaans en de paters, broeders en zusters van de diverse congregaties zijn vaak de motor achter deze activiteiten, die in sterke mate bijdragen aan de katholieke emancipatie.

Nieuwe kerken – Onze Lieve Vrouwekerk (1852-1854)

De Redemptoristen lieten in Amsterdam hun oog laten vallen op het braakliggende terrein aan de Keizersgracht dat in 1845 was ontstaan na een brand in de suikerfabriek “Het Paardenhoofd”. In 1850 werd het klooster ingezegend; de kapel werd op 5 november 1850 ingewijd. De Onze Lieve Vrouwekerk werd in opdracht van de paters Redemptoristen gebouwd als kerk bij hun klooster en werd op 21 november 1854 ingewijd. De redemptoris-tenkerk was de eerste grote neogotische kerk in Nederland. De paters redemptoris-ten droegen bij aan de herleving van het katholicisme en de katholieke tradities. Zo plaatsten zij een een kerstkind in de kerk en

Nieuwe kerken – Onze Lieve Vrouwekerk (1852-1854)

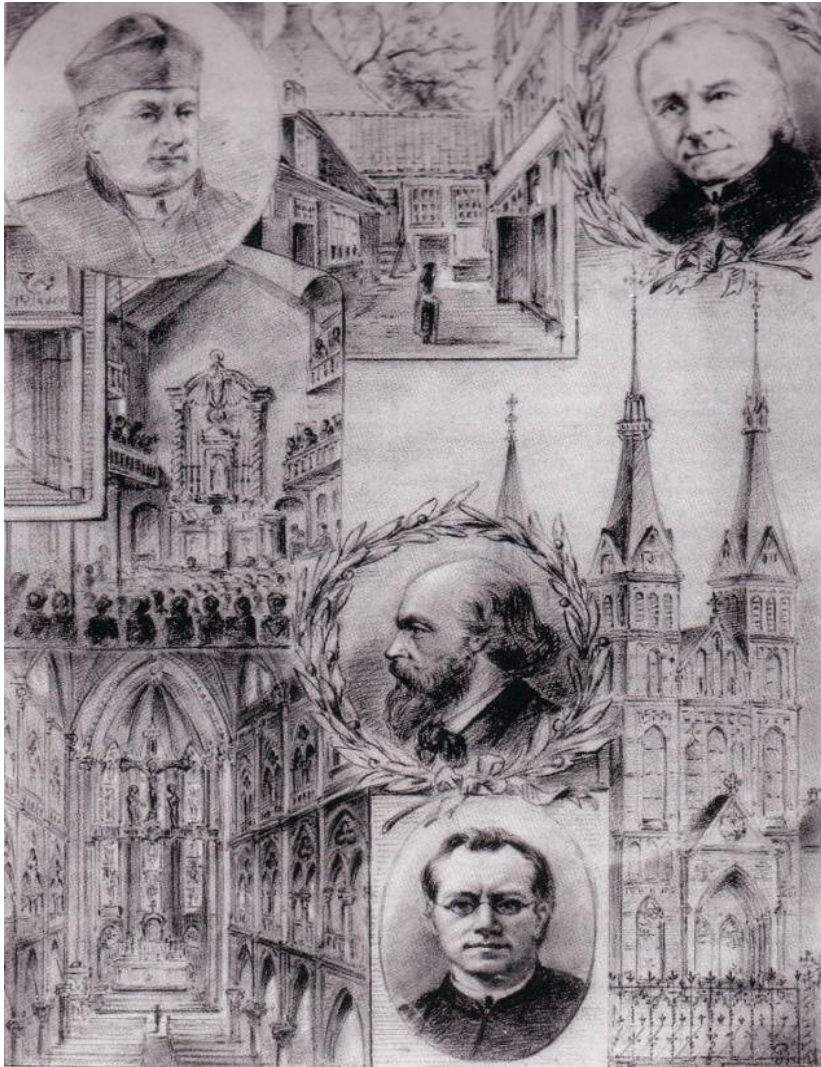
De Redemptoristen stimuleerden de verering van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand. In 1868 is in de Onze Lieve Vrouwekerk – bij gelegenheid van de opening van de meimaand – een authentieke kopie van de icoon van O.L.V. van Altijddurende Bijstand tegen de zuidelijke muur ter hoogte van de tegenwoordige kapel bevestigd. In 1872 werd de beeltenis van Moeder en Kind plechtig gekroond. In 1886 werd besloten om voor de afbeelding van Maria van Altijddurende Bijstand een kapel te bouwen. De muur werd doorgebroken en een jaar later was de devotiekapel klaar.

Nieuwe kerken – Onze Lieve Vrouwekerk (1852-1854)

Op de kopie van Onze Lieve Vrouw van Altijd-durende Bijstand wordt Maria weergegeven met op haar linkerarm het Christus-kind, wiens handen ze vasthoudt, terwijl ze tegelijkertijd wijst naar haar kind (Hodigitria = wegwijzende). Zowel de Moeder Gods als Jezus Christus zijn gekroond. Aan weerszijden zijn de beide aartsengelen Michaël en Gabriël afgebeeld, die met bedekte handen (een teken van eerbied) de lijdenswerktuigen aan Moeder en Kind voor-houden. De lijdenswerktuigen verwijzen naar Jezus als de Verlosser. Maria is Medeverlosser, want door haar moederschap werd de verlos-sing mogelijk gemaakt. Maria wendt haar blik naar de mensen. Zij geldt immers als belangrijk-ste voorspreekster voor de mensen. Rondom het altaar wordt op tien koningsplaten de hele

Nieuwe kerken – Posthoornkerk (1863)

De nieuwe Posthoornkerk aan de Haarlem-merstraat zou de eerste Amsterdamse kerk van Pierre Cuypers (1827-1921). De kerk was gewijd aan de Onze Lieve Vrouwe Onbevlekt Ontvangen. In 1861 werd de eerste steen gelegd. Omdat de kerk niet vrijstaand kon worden gebouwd werd zij extra hoog uitgevoerd. Om de beperkte ruimte optimaal te benutten werd de kerk inwendig voorzien van galerijen boven de zijbeuken. In 1863 werd de kerk ingewijd door de bisschop van Haarlem, mgr. Wilmer. Zij bleef onder de naam 'De Posthoorn' bekend, ondanks haar wijding aan 'Onze Lieve Vrouw van Onbevleete Ontvangenis'. Links: tekening van Cuypers uit 1889 met boven de oude schrijfkerk en beneden de nieuwe

Nieuwe kerken – Posthoornkerk (1863)

Nieuwe kerken – Posthoornkerk (1863)

De Mariadevotie was onder de Posthoorn bezoekers vanouds vurig geweest. Sinds 1714 pelgrimeerden Amsterdammers, onder leiding van de Broederschap in de Posthoorn, naar het Maria bedevaartoord Kevelaer. De Posthoorn kreeg door het slopen van aangrenzende huizen eigen parochiescholen, eerst de Sint Antoniaschool voor meisjes (1872) en daarna de Sint Jozefschool voor jongens (1875). Dit stuitte aanvankelijk op verzet van de Vereniging tot Weldadigheid van de Allerheiligste Verlosser en de Vincentiusvereniging, die het katholiek onderwijs voor meisjes en jongens onder hun hoede hadden. De zusters Franciscanessen van Roosendaal namen de leiding over de meisjesscholen op zich. Voor hen werd een klooster in de Haarlemmer Houttuinen gebouwd. In 1893 werd het onderwijs op de jongensschool overgenomen door de broeders van St. Louis van Oudenbosch.

Nieuwe kerken – Nicolaaskerk (1887)

- Sinds 1860 was men begonnen geld in te zamelen om aan het havenfront gebouwen op te kopen voor een nieuwe kerk ter vervanging van het Haantje. In 1863 kon door de pastoor van het Haantje, J.H. van den Born, een perceel aan de Prins Hendrikkade 74 aangekocht worden. In 1874 volgde nr. 75, het jaar daarop nr. 76 en in 1881 nr. 77. Op de plaats van deze huizen zou de nieuwe Sint Nicolaaskerk verrijzen als opvolger van de Oude Kerk, die eveneens aan Sint Nicolaas was gewijd.
- De architect werd in 1882 gekozen via een prijsvraag. De winnaar daarvan werd de architect A.C. Bleijs. Bleijs volgde, net als Pierre Cuypers, zijn opleiding aan de Antwerpse Academie en was ook enige tijd in de leer bij Cuypers. Tussen 1879 en 1882 had hij in Hoorn de St. Cyriacus en Franciscus kerk gebouwd. Net als deze voorganger wordt de Nicolaaskerk, officieel de H. Nicolaas binnen de Veste, gekenmerkt door neobarokke en neorenaissancistische elementen. Daarmee wijkt de Nicolaaskerk af van de vele neogotische kerken van Cuypers uit dezelfde tijd.
- De eerste werd op 17 maart 1885 gelegd. De kerk werd op 7 februari 1887 ingewijd. Kort daarna, op 30 maart 1887, werd het Heilig Sacrament van de schuilkerk 'Het Hart', ook wel 'Het Haantje' genoemd, overgebracht naar de Nicolaaskerk. De schuilkerk werd door Stichting Amstelkring gekocht en zou als museum worden ingericht.

Nieuwe kerken - Nicolaaskerk (1887)

Nicolaaskerk: Het kerkgebouw heeft aan de voorzijde twee torens en een groot rad- of roosvenster en is in verschillende neostijlen gebouwd. Het front is niet helemaal symmetrisch: de zuidelijke toren staat meer naar voren dan de noordelijke toren, hierdoor staan beide torens even ver van de straat, die iets schuin loopt ten opzichte van de kerk.

Nieuwe kerken - Nicolaaskerk (1887)

Het interieur van de kerk werd door de Vlaamse beeldhouwer Van den Bossche en de schilder Dunselman bepaald. Beide kunstenaars waren lid van De Violier, de katholieke kunstvereniging die op 23 november 1901 was opgericht. Het atelier van Van den Bossche was gevestigd aan de Amsteldijk tussen de Tolstraat en de Lutmastraat. Van den Bossche maakte het beeldhouwwerk voor het hoogaltaar (1889) met reliëfs van de Sacraments-processie en keizer Maximiliaan geknield voor het Sacrament van Mirakel in de Heilige Stede, het Maria-altaar (1890) en de preekstoel (1892). Hij maakte ook het Jozefaltaar, de communiebanken en de witmarmeren beelden van Christus en Maria. Jan Dunselman heeft de kruiswegstaties van de Nicolaaskerk geschilderd. Naast de kruiswegstaties zijn in de kerk nog het verhaal van het Heilig Mirakel, het leven van

Nieuwe kerken - Nicolaaskerk (1887)

Schildering in de Nicolaaskerk met het verhaal van de Nicolaaslegende (“patroon van kerk en stad”) door Dunselman met links de schuilkerk Het Hart en de Oude Kerk en rechts de nieuwe Nicolaaskerk.

Nieuwe kerk - De Krijtberg (1883)

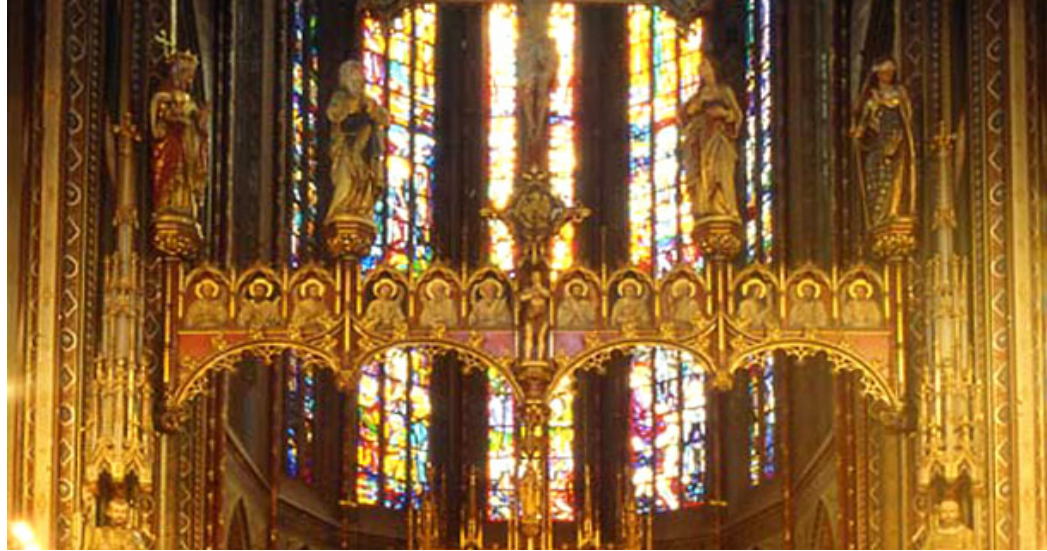
Het Amsterdamse gemeentebestuur gaf in 1880 toestemming om een grotere kerk voor De Krijtberg te bouwen naast de pastorie en de schuilkerk die in één gebouw verenigd waren. De kosten werden door de Sociëteit en door parochianen en vrienden bijeengebracht. De neogotische kerk werd ontworpen door Alfred Tepe. Hij had de opdracht een kerk te bouwen tussen de bestaande grachtenpanden in. Naar achteren toe wordt de kerk steeds breder. Zo werd er op weinig grondoppervlak toch een gevoel van ruimte gecreëerd. Links: gezicht op Singel 448-434, met in het midden, op nummer 446 De Krijtberg. Geheel rechts: de ingang van de Beukhof.

Nieuwe kerken – De Krijtberg (1883)

De nieuwe kerk werd gewijd op de feestdag van haar patroon, Franciscus Xaverius, op 3 december 1883 door bisschop Bottemanne. De inrichting werd voornamelijk verzorgd door kunstenaars van het Bernulphusgilde als Friedrich Wilhelm Mengelberg en door kunstenaars uit het atelier Cuypers-Stoltzenberg. Uit het atelier Mengelberg is het balda-kijn afkomstig met de Jezuïtenheiligen Franciscus Xaverius, Franciscus Borgia, Petrus Canisius en Aloysius van Gonzaga, de communiebank (met koperwerk van G. Brom), de beschildering van de kerk, de Pieta achter in de kerk, het Maria-altaar (links van het hoog-altaar) en de triomfbalk boven het hoofdaltaar. Het atelier Cuypers en Stoltzenberg leverde het lamfaltepild (rechtsonder het

Nieuwe kerken – De Krijtberg (1883)

Op de triomfbalk zijn de twaalf apostelen afgebeeld. In het midden staat de gekruisigde Christus, de nieuwe Adam. Onder het kruis (de oude) Adam in een dierenhuid met in zijn hand de appel van de erfzonde. Links de gekroonde Ecclesia (kerk), die omhoogkijkt naar Christus, en rechts met een gebroken standaard, de geblinddoekte Synagoge (het Jodendom), die haar gelaat van Christus afwendt. Op de achterkant van de triomfbalk is de volgende tekst te lezen: *“Zegt onder de volkeren dat de Heer heerst vanaf het kruishout”*. De gebrandschilderde ramen zijn door Heinrich Geuer, Otto en Willem Mengelberg, Gisele van Waterschoot van der Gracht en F. Nicolas en

Nieuwe kerken – De Krijtberg (1883)

Vermeldenswaardig zijn ook de tien reliëfs van Louis Royer die in opdracht van de broer van Jan Philip Roothaan, de effectenmakelaar Albert Roothaan (1783-1847), zijn vervaardigd en die in de pastorie te zien zijn (links). De reliëfs tonen voorstellingen uit het leven van beroemde Jezuïten. Ze zijn vervaardigd tijdens het verblijf van Royer van 1823 tot 1828 in Rome nadat hij de prestigieuze Prix de Rome had gewonnen. De reliëfs werden gehangen in de oude Krijtkerk. Royer maakte voor De Krijtberg ook een marmeren buste van de Moeder Gods en een houten beeld van Johannes de Doper, die niet meer in de kerk te zien zijn.

Nieuwe kerken – De Krijtberg (1883)

De Jezuïten van De Krijtberg ondernamen vele initiatieven. Zo werden in 1857 Maria-congregaties voor dames (één voor gehuwde en één voor ongehuwde) door pater Consen opgericht. In 1862 werd de Maria-congregatie voor ongehuwde jongemannen uit de middenstand opgericht. Deze congregatie, die haar leden eveneens verzamelde uit alle parochies der stad, heeft in katholiek Amsterdam op godsdienstig, cultureel en sociaal-caritatief terrein talloze initiatieven ontwikkeld. Zo stimuleerde zij de devotie tot het H. Hart, de 'stille omgang', godsdienst-onderwijs voor verwaarloosde jeugd, wat tot de oprichting van het Sint-Franciscus-liefdewerk leidde, en creëerde zij in de Gonzagavereniging een sociëteit voor katholieke jongemannen. Deze activiteiten vonden onder andere plaats in het om de hoek in de Beulingstraat gelegen Ignatiushuis.

Nieuwe kerken – De Krijtberg (1883)

Tijdens het rectoraat van pater Schmier werd het R.K. Gymnasium (Ignatius-college) in september 1895 aan de Herengracht 446 en 448 gesticht. Het was het eerste katholieke gymnasium-externaat. Vanuit De Krijtberg was in 1841 al de Vereniging tot Weldadigheid van de Allerheiligste Verlosser opgericht, die een belangrijke rol heeft gespeeld in het katholieke onderwijs in Amsterdam. In de pastorie van de kerk (links) was ooit het Roothaan-museum gevestigd rond de 19e eeuwse generaal-overste van de jezuïeten, Jan Philip Roothaan.

Nieuwe kerken – De Krijtberg

(1883)

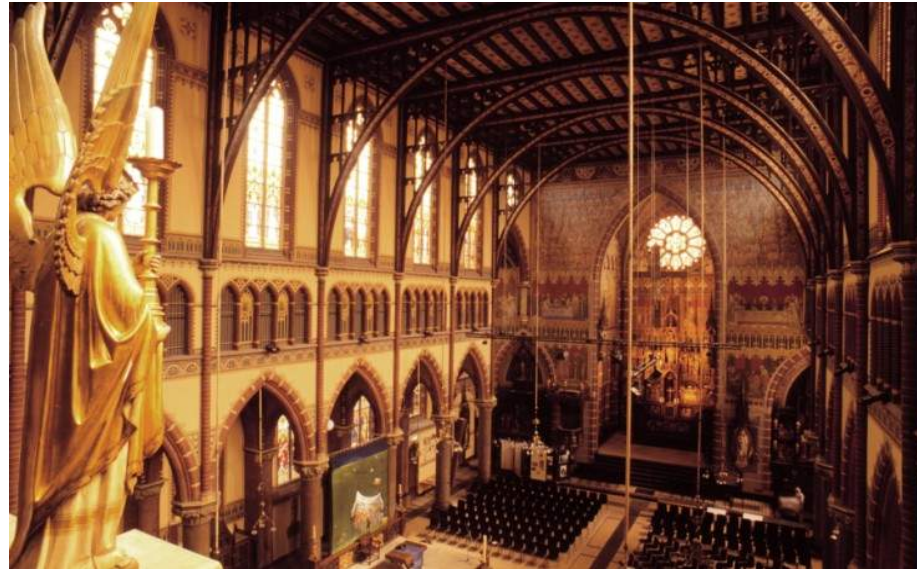
Onder het rectoraat (1872-1876) van pater Petrus van de Goorbergh leverde De Krijtberg opnieuw een belangrijke bijdrage aan katholiek Amsterdam met de vereniging 'Geloof en Wetenschap', die in 1874 werd opgericht. Door deze vereniging werden vele lezingen gehouden. Na 10 jaar had de vereniging al bijna 200 leden, waaronder 100 studenten, en kreeg zij een eigen gebouw aan de Herengracht achter De Krijtberg. Uit deze vereniging zou in 1896 de Amsterdamse studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas voortvloeien, waarvan de directeur van Geloof en Wetenschap de moderator werd. In het eigen gebouw der Vereniging, Herengracht 415, werd een leeszaal (boven) ingericht, van waaruit zich het werk van de katholieke openbare leeszaalen en bibliotheken heeft ontwikkeld.

Nieuwe kerken – Dominicuskerk (1893)

De Dominicuskerk is de opvolger van de statie Het Stadhuis van Hoorn, waarvan de gevelsteen nog aan de Spuistraat zichtbaar is. Bij de instelling van het parochiaal kerkbestuur, eind 1856, werd een parochie gevormd rond de statie Het Stadhuis van Hoorn (H. Dominicus) en de bijkerk de statie De Toren (H. Thomas van Aquino). Het kerkbestuur bestond uit twee bestuurssecties, één voor de kerk van de H. Dominicus en één voor de bijkerk van de H. Thomas van Aquino. Cuypers werd gevraagd om een ontwerp te maken voor een kerk die licht en luchtig moest zijn met overal vrij zicht op het hoofdaltaar en de preekstoel. In mei 1893 werd de kerk ingewijd.

Nieuwe kerken – Dominicuskerk (1893)

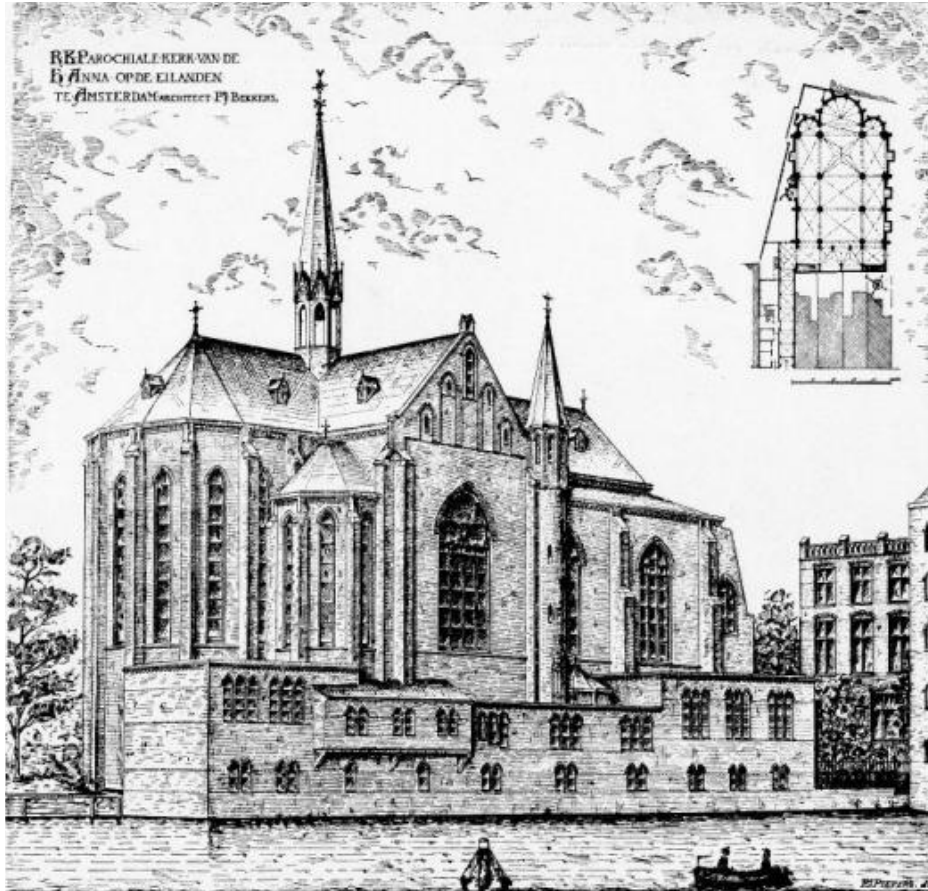
De vergroting van de kerk had consequenties voor gesticht en scholen van de Vereniging van de H. Rosa, die moesten worden afgebroken om de uitbreiding van de kerk te kunnen realiseren. Het gesticht van de H. Rosa werd overgebracht naar het Singel, terwijl de school voor kinderen uit de gegoede stand gedeeltelijk aan het Singel en gedeeltelijk aan de Herengracht werd ondergebracht. De armenschool werd verplaatst naar het Kattegat. De dominicanessen begonnen een nieuwe school in Amsterdam-Noord. De Dominicanen woonden in de Honthorststraat.

Nieuwe kerken – Jozefkapel (1899)

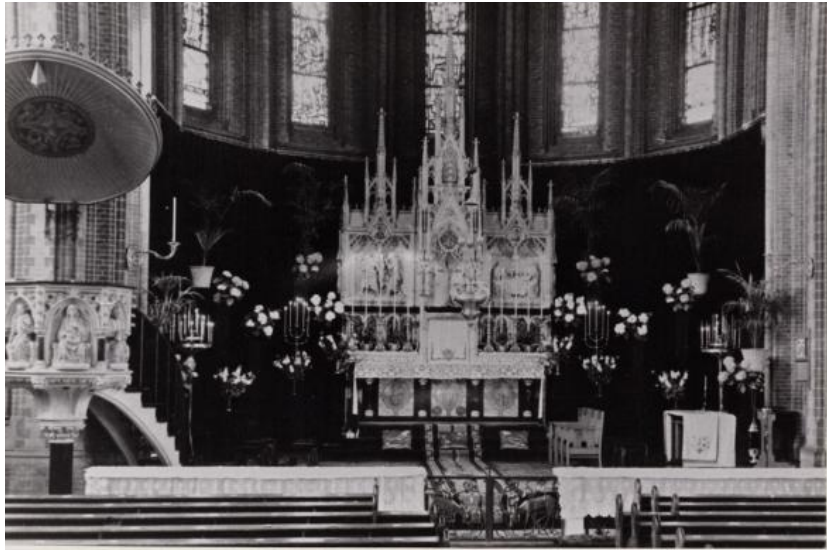
In 1897 werd pater J.C. Alberdingk Thijm, zoon van de letterkundige, pastoor. Hij kocht het gebouw Constantia op de Rozengracht, waar de Jozefkapel werd ondergebracht. Het gebouw werd door kerkmeester Grippink gekocht van de Socialisten die daar toen huisden. Toen zij ontdekten dat Grippink als stroman voor de Jezuiten fungeerde, bezetten zij het gebouw. Niettemin slaagden de katholieken erin het gebouw in 1899 in te richten als Jozefkapel.

Nieuwe kerken – Sint Anna (1900)

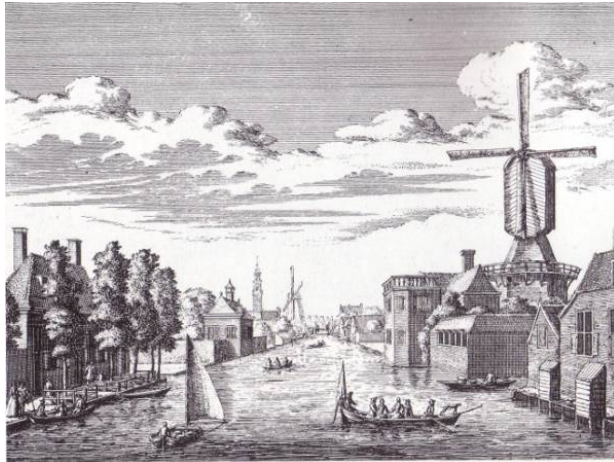
In 1878 werd de schuilkerk De Pool verkocht en later gesloopt voor de bouw van de Kweekschool voor de Zeevaart. De Pool verhuisde naar het nabijgelegen Kattenburg. In 1897 vindt kapelaan Kupers op Kattenburg een terrein waar een scheepswerf had gestaan, dat geschikt is voor de bouw van een nieuwe kerk. Daar zou De Pool, die weer een zelfstandige parochie kreeg, aan de Wittenburgergracht komen te liggen naast het pakhuis De Parel. Als architect voor deze neogotische kerk werd P.J. Dekkers aangetrokken.

Nieuwe kerken – Sint Anna (1900)

De kerk werd op 20 september 1900 door mgr. Bottemanne gewijd. Het hoogaltaar en het St. Jozefaltaar waren van W. Mengelberg. De parochie scholen werden in 1903 opgericht. Het waren een gemengde kleuterschool en een lagere school voor meisjes. De scholen zowel als het erbij behorende klooster werden gewijd aan de H. Gerardus Majella. Met de Zusters van de congregatie Jezus Maria Jozef uit Den Bosch werd overeengekomen, dat het kerkbestuur de gebouwen zou stichten en de zusters de kleine kosten per drie maanden zouden verantwoorden

Nieuwe kerken – buitenwijken Amsterdam-Zuid

Boven: Boerenwetering in 18^e eeuw. Onder: Kuiperpad met de oude Willibrordus buiten de Veste

Amsterdam-Zuid bestaat uit het gebied tussen de Amstelveenseweg en de Amstel en tussen de 17^e eeuwse stadswallen en de huidige ring. Een nadere verdeling kan worden gemaakt tussen De Pijp en de Rivierenbuurt enerzijds, het gebied tussen de Amstel en de Wetering, de huidige Boerenwetering, en het Oud-Zuid van de Concertgebouwbuurt en het gebied rond de Apollolaan anderzijds. Bebouwing en daartussen gelegen weilanden en tuinderijen verdwijnen wanneer tussen 1860 en 1940 Amsterdam-Zuid wordt ontwikkeld als buitenwijk van Amsterdam om woningnood van de snel groeiende bevolking op te vangen. *Grondboek van Nieuw*

Nieuwe kerken – buitenwijken

Willibrordus buiten de Veste

(1873)

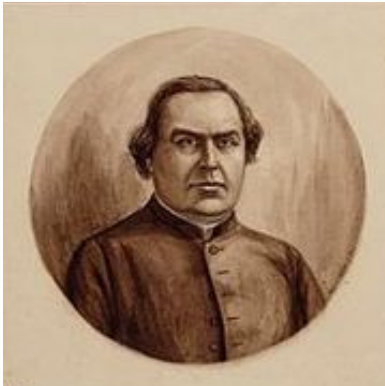
Links: tekening van Jan Sluijters jr. 1942, De R.K. Kerk St. Willibrordus buiten de Veste, gezien van de Weesperzijde, Nieuwe Amstelbrug .

De Sint-Willibrordus(kerk) buiten de Veste was een rooms-katholieke parochiekerk op de hoek van Amsteldijk en Ceintuurbaan in Amsterdam Oud-Zuid. Het was de grootste kerk van Pierre Cuypers. De kerk verving de schuurkerk aan het Kuiperspad, die in 1853 te klein geworden was voor de boeren en tuinders in de omgeving, ook wel de Weteringers genoemd. Die kerk stond bekend onder diverse namen: de kerk achter de Pauwentuin, de kerk aan het Kuiperspad en later aan het Rustenburgerpad, ook wel de kerk buiten de Utrechtse poort.

Nieuwe kerken – buitenwijken

Willibrordus buiten de Veste

(1873)

In 1864 werd voor het eerst met architect Cuypers contact opgenomen. Hij had in 1863 zijn eerste bouwwerk in Amsterdam, de Posthoornkerk, op de torens na voltooid. De drijvende kracht achter deze kerk in de nieuwe wijk De Pijp was pastoor Wubbe (links). Op 16 juni 1871 werd plechtig de eerste paal geheid. De inzegening van het nog maar voor een klein gedeelte voltooide kerkgebouw geschiedde op 10 september 1873. Bij deze plechtigheid sprak de heer Kimman, rector van 'Sint Jacob', de feestrede uit. Het zou tot 1899 duren voordat deze grote kerk in werd voltooid tot haar volle lengte van 105 en haar transept-breedte van 50 meter, maar dan nog zonder toren

Nieuwe kerken – buitenwijken

H. Urbanus (1873)

In het gebied ten zuiden van Amsterdam bevonden zich in de 17^e en 18^e eeuw diverse schuilkerken, zoals vanaf 1653 te Duivendrecht en (sinds 1711 of eerder) in de Bullewijk. De kerk in de Bullewijk was gevestigd bij de boerderij "Vredebest" (nu Ronde Hoep 7). In 1878 werd de huidige kerk van Duivendrecht gebouwd in neo-romaanse stijl naar een ontwerp van architect Theodorus Asseler in opdracht van bouwpastoor Laurent. De kerk is op 16 juli 1879 gewijd door Mgr. Snickers. Net als andere kerken in Ouder-amstel werd de kerk in Duivendrecht aan de H. Urbanus gewijd. Urbanus was de beschermheilige van de heren van Amstel. De twee torens, een zeldzaamheid voor een dorpskerk, bestaan uit 3 geledingen met torenspits. De klokken zijn gegoten bij Petit en Fritsen te Aarle Rintel.

Nieuwe kerken – buitenwijken

H. Augustinus (1873)

De Augustinus lag in Buitenveldert aan de Amstelveenseweg. Tot de kerk behoorde een begraafplaats. De kerk is in de 20^e eeuw gesloopt. De begraafplaats bestaat nog steeds.

Nieuwe kerken – buitenwijken

H. Augustinus (1873)

Nieuwe kerken – Amsterdam- west

Boven: de Lange Bleekersloot (de huidige De Clercqstraat) aan het einde van de 19^e eeuw.
Onder: kerkpad met achter de huizen De Liefde.

Oud-West wordt begrensd door de 17^e stadsomwalling en de Overtoom (voorheen Heiligeweg) en de Schinkel, en door de ring en in het noorden door het IJ. De Haarlem-mer- of Spaarndammerdijk was een belangrijke verbindingroute naar Haarlem, waar diverse herbergen en buitenplaatsen voor rijke Amsterdammers langs gevestigd waren. Meer naar het zuiden toe was de Heiligeweg een belangrijke uitvalsweg naar het dorp Sloten en voor de pelgrims die de Heilige Stede bezochten vanuit Amstelveen en Sloten naar Amsterdam. Aan het einde van de Heiligeweg moet een overtoom, een plank met een lier, de schepen naar de Kostverlorenvaart takelen. De tuinders in de westelijke polders maken van de verbinding gebruik om

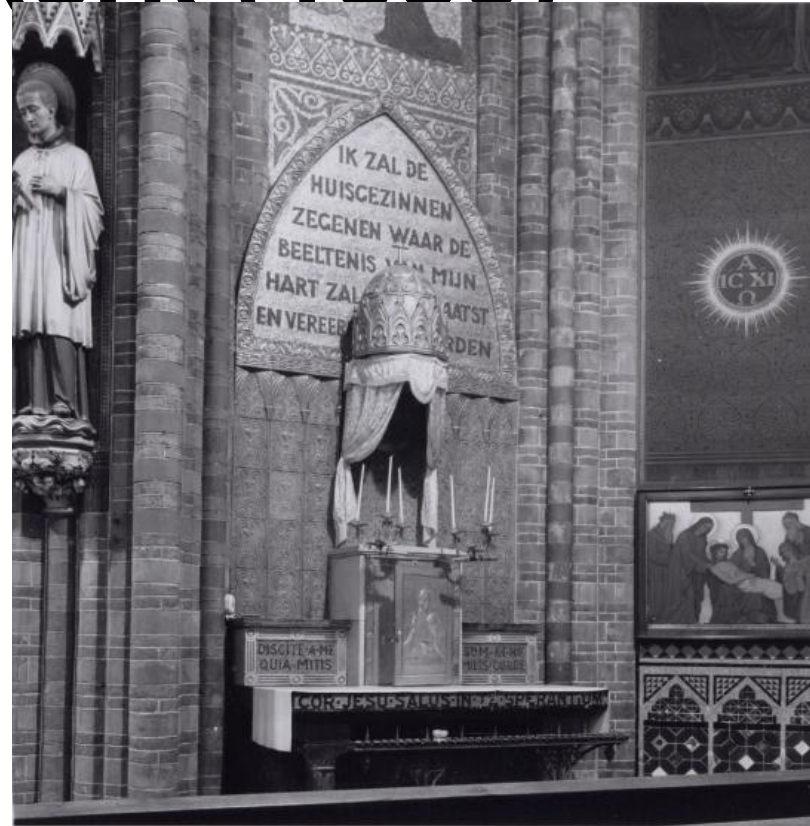
Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Vondelkerk (1880)

Het eerste initiatief tot het bouwen van de kerk van het H. Hart aan de Vondelstraat is uitgegaan van Cuijpers. Hij bood de pa-rochie H. Nicolaas buiten de Veste een gedeelte van zijn tuin te koop aan om als bouwplaats te dienen voor een kapel of een kerkgebouw. Op de feestdag van het H. Hart, 20 juni 1873 werd het eerste ge-deelte van de kerk in gebruik genomen. Er is een landelijke loterij is nodig om het geld in te zamelen om de kerk te voltooien. Pas op 16 Juni 1880 werd de volledig voltooide kerk gewijd door Mgr. Snickers, bisschop van Haarlem. Het was het eerste kerkgebouw ter wereld dat aan het Allerheiligst Hart van Jezus werd toegewijd en het is nu een van de belangrijkste kerken in Amsterdam-West.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West Vondelkerk (1880)

Links: collectebussen bij de ingang van de Vondelkerk. Rechts: H. Hartaltaar.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

De Liefde (1885)

Toen de oude kerk De Liefde in de jaren tachtig van de 19^e eeuw te klein werd door de bouw van de Kinkerbuurt, ontstonden al snel plannen voor een nieuwe kerk. De nieuwe kerk wordt naar een ontwerp van P.H.J. Cuypers tussen 1883 en 1885 gebouwd . De kerk wordt in 1885 gewijd door mgr. Snickers. Bij de kerk lag het kerkhof Sint Barbara, dat later verplaatst wordt naar de Spaarn-dammerdijk. Waar eens het kerkhof lag, ligt thans het Bilderdijkpark. Alleen het lijkenhuisje herinnert daar nog aan het vroegere kerkhof. Links: tekening uit 1892 met op de achtergrond De Liefde.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

De Liefde (1885)

De Liefde en de ernaast aan de
Bilderdijkstraat gelegen
Mariaschool werden in 1990
afgebroken.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Maria Magdalenakerk (1891)

De katholieken gaan naar de kerk De Liefde aan de Da Costakade. Er moet echter al snel gecollecteerd worden voor een grotere kerk. Cuypers ontwerpt dan de Maria Magdalena-kerk en K.C. de Bazel de bijbehorende pastorie aan de Spaarndammerstraat. De imposante nieuwe kerk wordt op 20 april 1891 ingewijd. Achter de pastorie komen aan de Wittenkade en de Polanenstraat katholieke scholen en er komt in 1902 een klooster, het Sint Leoklooster. De zusters van de Congregatie Jezus, Maria en Jozef uit Den Bosch zorgen voor het onderwijs. Aan de Spaarndammerstraat komt een

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Maria Maddalenakerk (1891)

Op 20 September 1889 krijgt de aannemer toestemming om de Maria Magdalenakerk te bouwen naar het plan van architect Cuypers. In april 1891 wordt het nieuwe kerkgebouw met plaats voor 700 gelovigen opgeleverd. Op 20 april wordt de kerk gewijd. Het Heilig Sacrament wordt vanuit de noodkerk naar de nieuwe kerk overgebracht. Het stadsbestuur vond het maar niets dat er een katholiek monument zou verrijzen midden in de arbeidersbuurt. Er volgde een jarenlang geharrewar over enkele meters grond. Uiteindelijk was het een beslissing van de Raad van State die de bouw van de kerk mogelijk maakte.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Maria Magdalenakerk (1891)

Rond de kerk ontstaat al snel een katholieke enclave. Samen met een school vormde de Leo Stichting en pastorie een Rooms blok tussen de Zaan- en Zaandijkstraat (links). De Leo Stichting was een 24-uurs woon- en leefvoorziening voor jongens van 12 tot 18 jaar, die om velerlei redenen (tijdelijk) niet meer thuis konden wonen. De jongens waren ondergebracht in naar leeftijd samengestelde groepen, die onder

Nieuwe kerken – Amsterdam-West

Maria Magdalenakerk (1891)

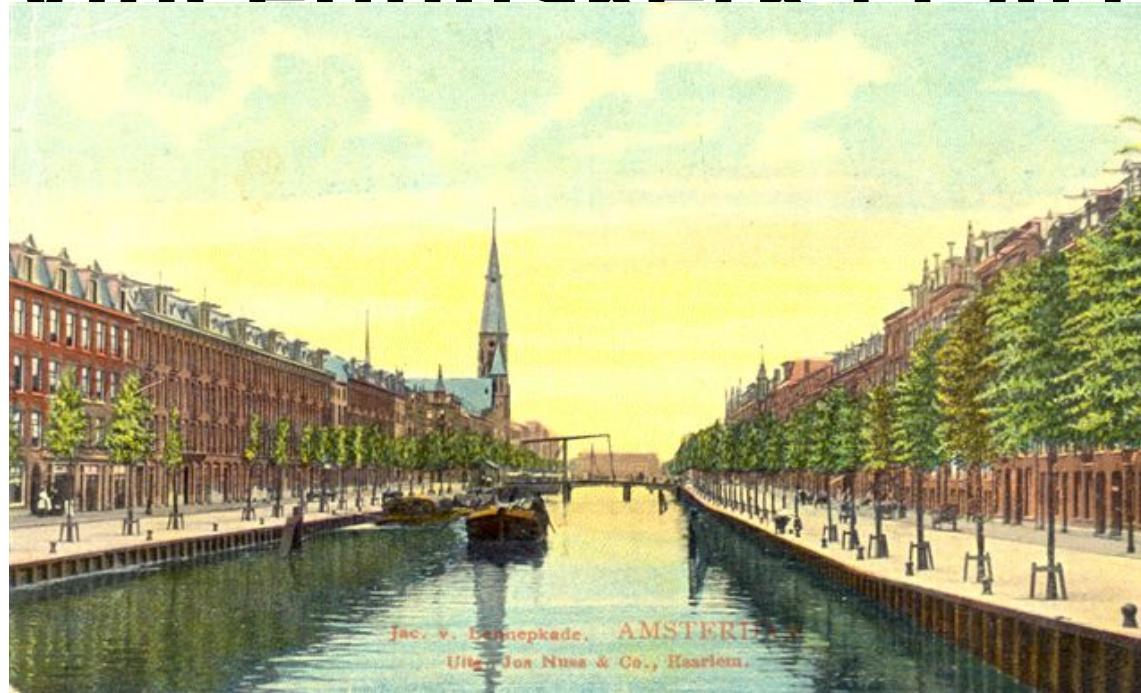

Boven: bijeenkomst van de katholieke arbeidersbeweging in de Maria Magdalenakerk.

Ook de kapelaans van de kerk speelden een belangrijke rol in het katholieke verenigingsleven. Zij richtten onder andere de voetbalvereniging D.O.S. (Door Oefening Sterk, later om naamsverwar-ring te voorkomen veranderd in D.O.S.S., Door Oefening Steeds Sterker) op en zorgden voor de woonwagenbewoners op een terrein bij de Hemweg. Ook voor sociale activiteiten wordt gezorgd. Aan de Spaarndammerstraat is vanuit het buurthuis De Schroef het R.K. Bijzondere Gezins –en Jeugdwerk actief en in de Wittenstraat is het Franciscus Liefdewerk vanuit het Sint Franciscushuis actief. De kapelaan

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Vincentiuskerk (1901)

De Vincentius parochie werd in 1899 gesticht op initiatief van de pastoors van De Liefde (Sloots) en de Vondelkerk (Thunissen) wegens de uitbreiding van Amsterdam in westelijke richting. De Sint Vincentiuskerk bevond zich aan de Jacob van Lennepkade en bediende de Kinkerbuurt. De kerk is in 1900-1901 gebouwd naar een ontwerp van C.P.W. Dessing (1844-1913), een leerling van P. Cuypers. Zij werd op 7 oktober 1901 ingewijd door mgr. C.J.M. Bottemanne.

Nieuwe kerken – Amsterdam-West

Vincentiuskerk (1901)

De kerk werd gebouwd in een grote zandvlakte. De tuinders uit de omgeving kwamen in de eerste jaren 's zondags wel per schip naar de kerk, die over 1400 zitplaatsen beschikte. Bij de start waren er 3.500 parochianen geteld. De schilderijen in de kerk, waaronder kruiswegstaties, en bij doopkapel en missiekruis waren van Pieter Geraedts.

Nieuwe kerken – Amsterdam- West

Vincentiuskerk (1901)

Links: interieur van de Vincentiuskerk, zicht vanaf het hoofdaltaar naar de orgeltribune. Rechts: doopvont.

Nieuwe kerken – Amsterdam-West

Vincentiuskerk (1901)

Boven: de pastorie van de Vincentiuskerk. Aan de kerk waren zusters verbonden van de congregatie van Jezus Maria Jozef (J.M.J.) uit Den Bosch. Zij zorgden voor het onderwijs in de buurt. Al in de oorspronkelijke opzet was een school voor Lager Onderwijs inbegrepen. In 1902 werd die uitgebreid. In 1906 volgde een jongensschool, die ook bestuurd werd door zusters der congregatie van J.M.J.

Nieuwe kerken – Amsterdam-Oost

- Amsterdam-Oost is het gebied ten zuiden van de Zeeburger- of Sint Anthonisdijk en ten oosten van de Amstel en de 17^e eeuwse stadsomwalling dat wordt omsloten door de ring. Het is vanuit het westen gezien het verlengde van het 17^e eeuwse havengebied van de Oostelijke Eilanden en de oude Jodenbuurt. In dit havengebied bevond zich tot 1980 de aan Sint Anna gewijde schuilkerk De Pool.
- De Overamstelse polder wordt in 1896 bij Amsterdam gevoegd. Er komen dan al snel nieuwe industrieën, zoals bierbrouwerijen, de Oostergasfabriek, de chocolademolen van de firma Blooker aan het Oetgenspad en een katoendrukkerij aan het Runmolenpad. Er komen spoorlijnen naar Utrecht en het Gooi en het Weesperpoortstation wordt gebouwd. Het gebied krijgt een andere bestemming. In 1866 wordt de Oosterbegraafplaats geopend en in 1886 het Oosterpark. Vanaf 1870 wordt ook met woningbouw gestart. Het plan Kalff gaat zoveel mogelijk uit van de bestaande paden en wegen. Op 13 juni 1911 wordt in de Poort van Muiden door 43 katholieke bewoners van Oost, voornamelijk werknemers van de Oostergasfabriek, de woningbouwvereniging Het Oosten opgericht.

Nieuwe kerken – Amsterdam-Oost

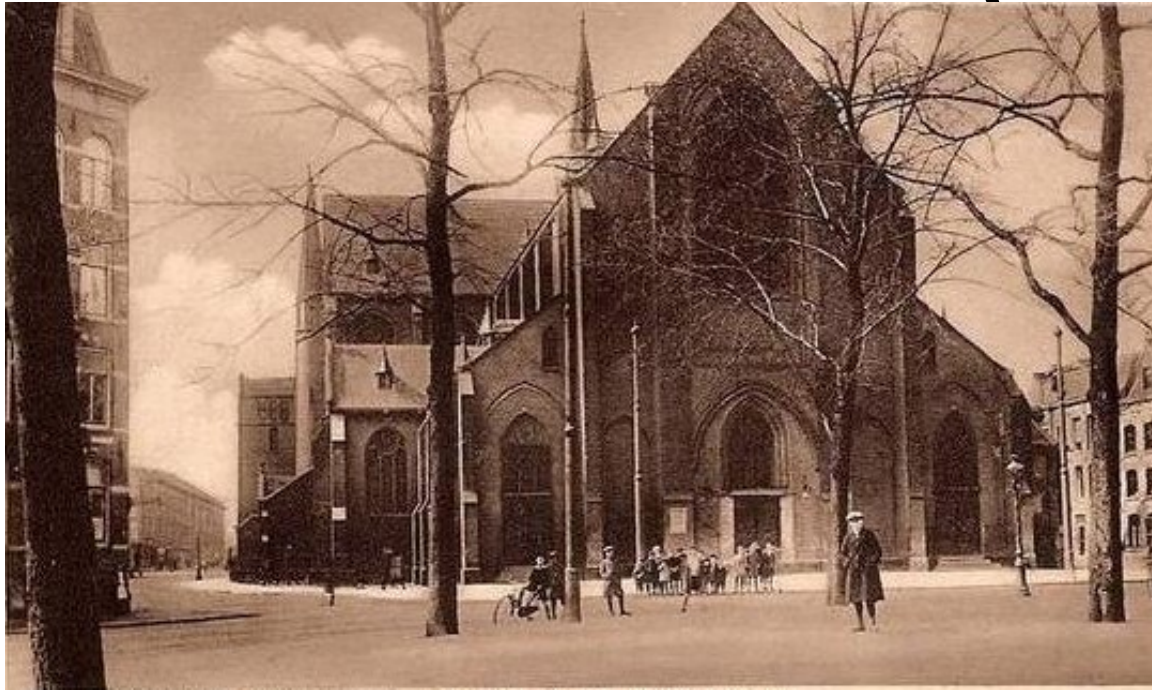
St. Bonifatiuskerk (1886)

De Sint-Bonifatiuskerk was een rooms-katholieke parochiekerk aan het Kastanjeplein in Amsterdam Oost-Watergraafsmeer. Sinds de afbraak van de Sint-Annakerk aan de Wittenburgergracht in 1980, ging ook de naam van deze kerk over op de Sint-Bonifatiuskerk, zodat men ook wel spreekt over de Anna-Bonifatiuskerk. In 1882 wordt toestemming verleend door Mgr. Snickers, bisschop van Haarlem, om een nieuwe parochie met kerkgebouw in het Muiderpoortkwartier te stichten. In deze nieuwe wijk ontbrak nog een katholieke kerk. Katholieken vielen onder het gebied van de parochie van de Willibrordus-buiten-de-Veste, maar moesten om die kerk te bereiken de Amstel met een ponton oversteken.

Nieuwe kerken – Amsterdam- Oost

St. Bonifatiuskerk (1886)

Uiteindelijk werd E.J. Margry (een leerling van Pierre Cuypers) gekozen om de nieuwe grote kerk te bouwen. Boven: Bonifatius rond 1900, nog zonder toren.

Nieuwe kerken – Amsterdam-Oost

St. Bonifatiuskerk (1886)

Het interieur van de Bonifatius komt geleidelijk tot stand. In 1883 wordt een monstrans geschonken en een godslamp. Tussen 1884 en 1886 wordt de kerk in neogotische stijl gebouwd. Het nieuwe gebouw met 1.850 plaatsen wordt op 23 augustus 1886 ingewijd door mgr. Snickers. In het interieur verzorgt A.C. Bleijs het Maria-altaar en de communiebank. In 1902 wordt het Maarschalkerweerdorgel in gebruik genomen. In diezelfde periode komt er een preekstoel van Mengelberg (1867-1924) en worden staties door Jan Dunselman geschilderd. De toren van de kerk wordt pas in 1925 gebouwd.